

BALTU
FILOLOGIJA

III

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Filoloģijas fakultāte
Baltu valodu katedra
Latviešu literatūras katedra

BALTU FILOLOĢIJA

III

Zinātniski informatīvi ziņojumi

Latvijas Universitāte
Rīga 1993

Baltu filoloģija: Zinātniski informatīvi ziņojumi.
Atb. red. S. Klavina. - 3. laidziens. - Rīga: Latvijas Uni-
versitāte, 1993. - 85 lpp.

"Baltu filoloģija" ir kļuvusi par Latvijas Universi-
tātes baltistu gadagrāmatu. Trešais laidziens ir veltīts
valodas kultūrai, normai un tās pamatnosacījumam - valo-
das līdzekļu variatīvam. Ziņojumos aplūkots arī zināt-
niskā literatūra un notikumi baltu filoloģijā 1991. gadā.

"Baltic Philology" is the Baltists' (Latvia University)
yearbook. Issue III is about correct usage of language, its
norm and basic requirement - variability of linguistic me-
ans. The reports deal with scholarly literature and events
in Baltic philology in 1991.

Redakcijas kolēģija:

prof. M. Rudzīte, doc. S. Klavina (atb. redaktore), doc. I. Kalnina,
doc. I. Freimane, as. I. Teleženko.

Editorial board:

Professor M. Rudzīte, Professor-assistant S. Klavina (editor-
in-chief), Professor-assistant I. Kalnina, Professor-assis-
tant I. Freimane, assistant I. Teleženko.

©

Latvijas
Universitāte, 1993

I E V A D V Ā R D I

"mums, latviešiem, vēl lielā mērā trūkst cienības pret savu valodu; mēs gan rūpējamies vāciski un krieviski pareizi runāt un rakstīt, bet pašu valodu neprast pie mums nav kauna lieta" -- tā pirms vairāk nekā 80 gadiem rakstīja Jānis Endzelīns. Bet vai šodien lietojam latvisku latviešu valodu?

Valodas kultūra, norma un tās pamatnosacījums -- valodas līdzekļu variatīvuums tika aplūkots 1991. gada prof. A. Ozola piemējas konferencē. Tajā nolasītie referāti ietilpināti "Baltu filoloģijas -- III" pirmajā daļā.

Tradicionāli krājuma otrā daļa ir veltīta zinātniskās literatūras apskatam.

1991. gads bija notikumiem bagāts arī zinātnē. Svarīgākie no tiem: Pasaulē latviešu zinātnieku kongress jūlijā Rīgā, VI Starptautiskais baltistu kongress oktobrī Viļņā. 1991. gadā Latvijas zinātne pārgāja uz jaunu pētījumu finansēšanas sistēmu (t. s. grantiem), bet filoloģiskā izglītība Latvijas Universitātē -- uz jaunu studiju sistēmu. Ar 1991./92. m. g., pēc gandrīz 50 gadu pārtraukuma ir atjaunota iespēja iegūt akadēmisko izglītību baltu filoloģijā. Sakarā ar to Latviešu valodas katedra ir pārdēvēta par Baltu valodu katedru. Par šiem un citiem notikumiem stāstīts krājuma trešajā daļā.

Sarma Klaviņa

Dr. phil., doc.,

Baltu valodu katedras vadītāja

Katras konkrētas valodas pētitājiem un kopējiem raksturīga atšķirīga attieksme pret valodas kultūru, literārās valodas normalizāciju un nacionālās literārās valodas attīstības perspektīvām. Tā lielā mērā sakņojas lingvistiskajās tradīcijās, to ikviens apzināti vai neapzināti pārņem no saviem priekštečiem. Arī pretrunas starp dažādu valodas kopšanas principu aizstāvjiem ir un būs grūti pārvaramas, jo kardināli atšķirīgs ir pats normalizācijas teorētiskais pamats, galvenokārt -- attieksme pret sociolingvistisko faktoru lomu latviešu literārās valodas normu attīstībā. Fakts, ka latviešiem trūkst objektīvu un kompleksu pētījumu valodniecības vēsturē, paradoksālā kārtā atstājis ietekmi uz šķietami tālu valodniecības nozari -- uz mūsdienu literārās valodas normalizāciju. Lai rastu vēsturisku pamatu mūsdienu valodas normalizācijas teorijai, neatliekams uzdevums šķiet vismaz viena mūsu valodniecības vēstures virziena -- literārās valodas normalizācijas vēstures -- detalizēta un vispusīga izpēte.

Attieksme pret variantiem dažādos valodas līmeņos ir viens no būtiskākajiem kritērijiem normu avotu virziena un satura analizē. Tāpēc arī likās svarīgi aplūkot pašus pirmos normu avotus tieši šajā aspektā.

16.-18.gadsimta garīgajai un laicīgajai literatūrai dažādos aspektos pievērsušies gandrīz visi latviešu valodas pētnieki, it īpaši literārās valodas vēsturnieki. Kā literārās valodas vēstures avots vērtēts praktiski ikviens rakstu piemineklis. Normalizācijas vēstures pētījumos nepieciešama noteikta avotu atlase. Par reālo vai potenciālo normu avotiem noderīgi tikai darbi ar vairāk vai mazāk apzināti normatīvu ievirzi -- galvenokārt vārdnīcas un gramatikas, arī apceres par valodu filozofiskos un literatūrkritiskos darbos, poētikas, stila mācības u. tml. Šādu normu avotu kvalitātes un eventuālās ietekmes vērtējums tieši no normalizācijas vēstures viedokļa var arī neatbilst vispārpriemtajiem uzskatiem par kāda darba vai tā

a autora vietu latviešu literārās valodas (plašāk skatoties -- arī kultūras un zinātnes) vēsturē. Iekļauts īpaši attiecas uz pirmajiem latviešu rakstu pieminekļiem. Teorētiski vēl būtu iespējamas atšķirīgas domas par vācbaltiešu garīdznieku latvīgo un garīgo darbu vietu latviešu literārās valodas attīstībā, turpretim valodas normalizācijā J.G.Rēnehūzena, G.Manceļa, H.Adolfija, J.Langes, G.F.Stendera un citu autoru vārdnīcu un gramatiku ietekmes samēnāmas visā turpmākajā latviešu valodas kopšanas gaitā.

Sajā referātā parādīti būtiskākie atzinumi, kas gūti, analizējot šādus normu avotus (lieloti tradicionālie saīsinātie nosaukumi): J.H.Rēnehūzena "Manuductio Ad Linguam Lettonicam", 1644 (R); P.Einhorn "Declinationum Letticarum" (E); "Bihnera gramatika" (B); H.Adolfija "Erster Versuch", 1685 (A); G.Dreseļa gramatika, 1685 (D); G.F.Stendera "Lettische Grammatik", 1783; G.Manceļa "Lettus", 1688 (M); G.Elgera vārdnīca, 1683 (E1); J.Langija vārdnīcas manuskripts, 1685 (L1); J.Langes latviešu-vācu vārdnīca, 1772 (L); G.F.Stendera "Lettisches Lexicon", 1789 (S), J.Višmaņa "Der Unteutsche Opitz", 1697. Kaut arī žanra specifikaš, dēļ variantības atspoguļojums vārdnīcās un gramatikās atšķiras, ērtības labad šoreiz to aplūkosim kopā. Variantu noteikšanā izmantoti šādi pamatkritēriji: divu vai vairāku valodas vienību gramatiskās formas izmaiņas vai dalēja skauņu sastāva atšķirība (dažādi afiksi, vēsturiski noteiktas fonētiskas modifikācijas utt.), saglabājoties identai nozīmei, kā arī šo vienību eksistence viena valodas sistēmas ietvaros.

17.-18.gadsimta normu avotos plaši pārstāvēti dažāda senuma un lokalizācijas fonētiskie varianti: *pempt*, *pempt* L 203; *Delt* (Dilt) Lj 26; *Ellckschna* ..*Allckschna* *koxy* M 82; *alksnis*, *alckschnis* S 5; (siehe auch *elksnis*) S 5; *Siwis*, *SuhB* M 60; *Ugguns*, (Wallhof) *ghunns* M 59; *Siwis* (Suhwis), *SuhB* Lj 130a; *Schuhplis* oder *Tschuhplis* L 286; *Gohbens*, *Gubbens* L 119; *Murnis* D, *kormis* EL 166; *Dsinters*, *sintars* L 21; *Dsihsia*, *dsihksia* L 89; *Kehdes*, *Skehdes* M 101; *Skirgata*/ *skirzatta*/ *skirgallis* E1 110; *Akmins*/ *akiuns* E1 120; *Ackmins* od. *Ackmens* E 2; *Willa*, *Wilna* L 392; *cirwis*/ *cirris* E1 492 u. tml. Vārdnīcās plaši atspoguļoti morfoloģiskie varianti, īpaši drumtes un celma formu varianti, piem., *Waskis*, *Waska* M 194; *Waska* (Waskis) Lj 170a; *Needra* *Needris* M 156;

Dseebnis M 74 un Dseebnis M 138; Abbra (Abbrils) Lj 5; Ahpscha
 auch ahpsis S 325, kraukls auch krauklis S 116; Deirrauwes,
 Deirraue M 127; Pällawes (Fällus) Lj 94a (sal. E 3 tikai formas
 Deirrus, Roggus) u.tml. tāpat arī afiksu varianti: Wihriugs
 oder Wihriis R 11, Mahtinga oder Mahtila R 11; Audsehkis,
 audsehkis M 219; Dihgls, Dihgsts, Deegsts L 78; Nahtens, nahtns
 L 202; Medbens, Mednis L 167; Tuxnesse, Tuxniba M 215;
 Kruhlens, Kruhlneeks id. Besser L 61; Slauccennis D. Slauktanwe
 El 64; Mihlestia (Mihliba) Lj 85; ganniba, gannums S 68;
 atspinda, atspindums L 38.

Pirmajos normu avotos skaidri iezīmējas t.s. normas svārstību
 zonas -- valodas sistēmas nenoturīgākās vietas. Par tām liecina
 gramatiskā variantu eksistence praktiski visās gramatikās, pat
 P. Einhorna un "Bihnera" fragmentos. Piemēram var minēt dzīvaja
 runā acimredzot reāli pastāvējušas variantības atspoguļojumu
 daudzskaitļa datīvā: *tehnus* od. *tehn Wihrians/ Wihriims/
 Wihriems/ Wihrihm* R 9; *tehnus Seewains/ oder tehm Seewehn* R 10.
 Var piezīmēt, ka P. Einhorna kritikas fragmentā *a-* un *ā-*celmu
 daudzskaitļa datīvā varianti nav doti. Viriešu dzimtē
 vispārīnātas jaunākās formas (*teem Wiereem* E 1, *Seewain od. -eem*
 E 2), bet sievietu dzimtē -- vecākās (tai *Seewi* E 3, tai *Nackti* E
 5). Normalizācijas vēsturei būtisku secinājumu šai sakarā
 sniedzis R. Grabis: "Kādas gramatikas autora vienas vai otras
 formas izvēli par normu daudzā ziņā varēja veicināt šīs formas
 izplatība tai apvidū vai tai valodas vidē, kurā autors izdarījo
 savus vērojumus. No tā, ka te ir dotas tikai vecākās datīva
 formas, nevar domāt, ka runas praksē eksistējušas vienīgi tās.
 Var gan domāt, ka šīs formas ir bijušas dzīvas un tik izplatītas
 un parastas, ka autors tās varējis izraudzīties par normatīvām."¹
 Varianti deklinācijā doti H. Adolfiņa gramatikā: *teem Mescheem*
 oder *Mescheems* A 20, bet tikai: *teem Telleem* A 20, *Seewain* A
 26. Arī G. Dreselja gramatikā atrodam variantus *Wiereems* pro
Wiereem D 11 ar norādi, ka visu deklināciju vārdiem daudzskaitļa
 datīvā lietojamas paralēlformas. Piemēros gan lietota tikai
 galotne -m. Iespējams, ka H. Adolfiņa un G. Dresela dzīves vietās
 vecākā galotne jau praktiski bija zudusi, bet gramatikās
 tikusi atspoguļota galvenokārt priekšteču darbu ietekmē.

¹ Grabis R. Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām.
 - ZA VLIR, V sēj., R., 1955, 224. lpp.

Atzīmējami arī citi varianti deklinācijā, piemēram, *Sunnin* et *Sunnam* B 5; *Tan Wihran* A 19. *Tā Wihraī*, *Tā Wihraī* A 19. *Mahtei* auch *Mahti* A 28; *Tam Brahām* und *Brahīm* A 24; *Weesin* und *Weesam*, *Breescham* - *Breedim* D 10. Arī konjugācijā variantu ir samērā daudz, piemēram, māhss *bihan* rumāisch oder rumānisch R 16 (visticamāk, izrunas svārstību atspoguļojums), *öss* *lohp* vel *kluhss* *turrāhts* R 21; *ehdohm* - *ehdehm*, *glahbāhm* - *glahbehm* A 134. Pēdējā gadījumā vērojama tiešu iepriekšējā normu avota ietekmi. Kā zināms, H. Adolfijs izmantojis K. Firekera materiālus, un daži varianti, kas reāli H. Adolfigam nav pazīstami, viņa gramatikā gūti no K. Firekera darbiem. "Iemeslu nevarēdams izprast, viņš šīs galotnes tomēr neuzdrošinās ignorēt un tāpēc sniedz divas formas blakus, paša dzirdēto un Firekera atzīmēto."¹

Var pieminēt arī samērā plašo leksiskās sinonimijas parādīšanu vā. dņīcās, piem., *SohB*, *ghuhschi*, *Kahnis* (*Schrunden*) M 69; *Depsa* (*Kruppis*) Lj 26a, *Tetteris* (*Rubbenis*) L 156 utt.

Tātad esam konstatējuši, ka 17. un 18. gadsimta normu avotos atrodams relatīvi liels skaits dažāda tipa variantu. Likumsakarīgi rodas turpmākie jautājumi: kāpēc šie varianti ir fiksēti un ko no šī fakta mēs varam secināt.

Visos aplūkotoajos darbos ir samērā apzinātas vai intuitīvas normatīvas norādes, kuru lielais skaits padara par neiespējamu domu, ka varianti iekļauti normu avotos autoru nezināšanas, neizpratnes vai paviršas attieksmes dēļ. Turklāt jau ar pirmajiem normu avotiem skaidri iezīmējas apzināta rakstu resp. literārās valodas attīstīšana uz vidusdialekta pamata: ka pirmās parasti dotas vidusdialektam raksturīgās formas, citi varianti visbiežāk nošķirti ar iekavām, niebildēm un*o*, auch, oder, ar norādēm uz to lietojuma vietu vai dialektālo raksturu. Turklāt lielākajā daļā normu avotu saskatāma stingra sistēma normatīvo norāžu lietojumā. Ja saskatām šo praktisko variantu fiksāciju ar vairāku autoru (P. Einhorne, G. Mancela, J. Langes, G. F. Stendersa u.c.) izteikumiem par latviešu valodu, kā arī ņemam vērā gandrīz visu autoru mēģinājumus uzlabot latviešu rakstību, varam spriest, ka valodas normalizācija 17.-18. gadsimtā nav bijusi stihiska kā nereti uzskatīts līdz šim. Valodas normalizācija

¹ L. Bērziņš. Kristofors Firekers un viņa nozīme latviešu literatūrā. - EBR, VIII, R., 1928, 170 lpp.

bijusi ne tikai apzināta, bet vairumā gadījumu pat teorētiski pamatota, un variantu atspoguļojums ir likumsakarīga tās izpausme. Manuprāt, šis fakts ir būtisks arguments par labu viedoklim par latviešu literārās valodas eksistenci jau 17. gadsimtā.

Tradicionāli vācu mācītāju lingvistiskās darbības motivācija tiek traktēta visai primitīvi: lai paverdzinātajai latviešu tautai tās dzimtajā mēlē varētu sludināt reliģiski ideoloģisko mācību, tika radītas vārdnīcas un gramatikas valodas nepratēju garīdznieku vajadzībām. Bet ja nu mēģinām šos darbus skatīt kā zinātnes sastāvdaļu? Stimuli iedziļināties latviešu valodā daudziem autoriem acimredzot bijuši nopietnāki nekā uzskatīts līdz šim. Pieminēsim kaut vai to, ka autoriem šie darbi nenesa peļņu; J. G. Rēhehūzena un J. Višmana, varbūt arī H. Adolfa darbi tika iespiesti par pašu līdzekļiem, vairāki normu avoti tika izplatīti rokkrastā. Lielākā daļa aplūkoto normu avotu autoru bija iabu un vispusīgu izglītību ieguvuši cilvēki, ar klasisko valodu zināšanām. Studējot teoloģiju Vācijas augstskolās, viņi ieguva ievirzi pētnieciskajā darbā. Kaut arī latviešu apdzīvotās teritorijas vēlā feodālisma periodā atradās tālaika Eiropas kultūras dzīves perifērijā, gara dzīve te lielā mērā noritēja apgaismības un racionālisma centienu zīmē. Turklāt šī ietekme bija nepastarpināta; noritēja pastāvīga vācu garīdznieku ieplūšana Vidzemē un Kurzemē. Līdz Tērbatas universitātes atklāšanai un arī pēc tam vietējo vācu garīdznieku pazudza izglītību ieguva Vācijas augstskolās, visbiežāk Hallē, Jēnā, Rostokā, kur saskārās ar Eiropas filozofisko un arī lingvistisko domu. Vācijā 17. gadsimtā bija raksturīga izteikta interese par valodu un valodniecību -- veidojās vācu literārā valoda, noritēja intensīvi kodifikācijas procesi, radās daudzas vārdnīcas un gramatikas; retorikas, izvirzījās valodas normas problēma. Jādomā, ka ievērojamāko valodas teorētiku -- F. fon Cēzera, J. Šotela, J. Bedikera, M. Opica, vēlāk J. Gotšēda un J. Adolfa darbība nepalika neievērota arī Latvijā. 17. gadsimta normatīvajās gramatikās parasti tika kodificētas atsevišķas vārdformas un parafrāzes, tiek vērtēti un reglamentēti valodas varianti. Vācu lingvistiskās tradīcijas ietekme uz 17.-18. gadsimta, arī uz 19. gadsimta normu avotiem vēl, protams, jāpētā un jāanalizē, bet jau tagad var teikt, ka ir pamats pārnēs latviešu vārdnīcas un gramatikas skatīt kā Eiropas zinātnes

sastāvdaļu.

Jau no pirmajiem latviešu normu avotiem varam vērot normalizācijas tradīcijas veidošanos. Kā paraugs turpmākajiem autoriem īpaši nozīmīga ir G. Manceļa vārdnīca -- tā kā pietiekami izplatīts normu avots atstājusi ietekmi uz gandrīz visu pēcteču darbu. Turpretim J. Langiļa vārdnīca, kā arī citi rokrakstā palikušie darbi normalizācijas vēsturē noderīgi galvenokārt kā papildinformācijas avots. Uz vissvarīgāko normalizācijas vēstures izpētes jautājumu -- kā normu kodifikācija ietekmējusi literārās valodas attīstību un kādus secinājumus mēs no tā varam izdarīt -- gan vēl nevaram rast atbildi. Tam nepieciešama visu latviešu normu avotu apzināšana politiskā, sociālā un kultūrvēsturiskā kontekstā un to rekomendāciju sastatīšana ar reālo literārās valodas vēstures attīstības gaitu.

V. Skujina

PAR DAŽIEM SUBSTANTĪVU VARIANTIEM

Profesors A. Ozols savā rakstā "Par latviešu literārās valodas pareizrūnas normām", aplūkojot izrunas variantus tādiem vārdiem kā mētelis/mētels, spogulis/spoguls, pulkstenis/pulkstens, frizieris/friziers, kasieris/kasiers u. tml., rakstīja:

"...nešaubos, ka latviešu valodas attīstības rezultātā, legalizējot pareizrūnu bez *ī*, uzvarēs formas bez *ī* un pienāks laiks, kad arī rakstība bez *ī* būs jāizvirza par vienīgo normu."

Ši paredzējuma papildījumu rāda rakstā iekļautais materiāls.

Variantiem skapas, morfēmas, vārda, tā nozīmes, kā arī izteiksmes līmeni ir liela nozīme gan dzīvajā valodas lietojumā, gan valodas attīstības garantēšanā.

Plašākā sabiedrībā dominē uzskats, ka varianti (pat visindividuālākie un neparastākie) ir valodas bagātība, bet norma -- valodas attīstības brēzētāja. Tā ir vulgarizēta variantu un normas attieksmju un arī to lomas izpratne.

Valodai, kam piešyirtas valsts valodas funkcijas un kas pretencē uz vispusīgu funkcionēšanu, ir nepieciešama noteikta stabilitāte. Šo stabilitāti garantē valodas normas, kam lielā mērā pamatā ir valodas gramatiskā sistēma kā valodas mugurkauls. Dialektiskā vienībā ar normu kā stabilitātes faktoru ir variants kā valodas daudzveidības, mainīguma un arī attīstības faktors. Valoda nevar pastāvēt ne bez normu garantētās stabilitātes, ne bez variantu radītā valodas dzīvīguma un attīstības iespējām.

Taču saistīt normu tikai ar stabilitātes (kā sasīnguma) un variantus -- ar attīstīguma (dzīvīguma) jēdzienu būtu nepareizi. Tā būtu formāla, vienkāršota pieēja. Normas un variantu būtība skatāma dziļāk.

1. A. Ozols. Raksti valodniecībā. R., 1967, 136. lpp.

Normas izpratnē ir svarīgs normas dinamiskuma aspekts: valodas norma atzīst (paredz) variantu rašanos un pastāvēšanu un valodas attīstību. Savukārt variantums, ja tas nav saistīts ar atšķirībām semantikā, ir cieši saistīts ar valodas stilistiskajiem aspektiem, kas būtībā nozīmē variantu stilistisko stabilitāti, proti: katram variantam valodā ir sava noteikta, stilistiski iekrāsota vieta, pat tādiem variantiem kā, piemēram, *lapaspuse* un *lappuse* (pirmais -- vairāk tautas lietojumā, otrais -- vairāk oficiālos rakstos, kaut gan abas formas lietojamas).

Varianti nav lietojami juku jukām. Ari to lietošanā ir noteikta kārtība, motivētība.

Tieši tāpēc valodniecībā ir populārs tāds jēdziens kā normu dinamiskā stabilitāte, kas reizē ir gan valodas pastāvēšanas (stabilitātes), gan attīstības (dinamiskuma) faktors.

Pavērosim šo procesu kopsakarā konkrētā valodas materiālā: kā latviešu valodā ir funkcionējuši un kā normēti aizguvumi ar izskaņam *-eris*, un *-ers* (daļēji skarot arī atvasinājumus ar *-ieris*, kam mūsdienā latviešu valodā raksturīga galotne *-is*).

Vispirms ieklausīsimies atziņās, kas par latviešu valodas iedabu izteiktas gandrīz pirms 200 gadiem vācu pētnieka H. Hardera vērojumos: "Otrā un piektā deklinācija ir vienīgas, pie kurām latvietis pieskaita visus (?) jaunus vārdus, ko viņš līdz šim aizguvis no vācu valodas".¹ Kā piemēri te tiek minēti vārdi *skriveris*, *skrodēris*, *jōgeris* un arī *ķelzeris*, *kalenderis*, *epģelis* u.c. Savukārt par mūsdienā procesu raksturu uzskatāmi liecina pēdējo pāris gadu desmitu valodas materiāla salīdzinājums.

Pēc 1970. gadā publicētās "Latviešu valodas inversās vārdrīcas" liecības (sast. E. Soida un S. Klaviņa), aizguvumu ar *-eris* un *-ers* attiecība latviešu valodā ir 8:5 (inversā vārdrīca veidota uz 1963. g. Latviešu-krievu vārdrīcas bāzes). Ja vēl ņemam vērā, ka arī atvasinājumu ar *-ieris* šajā vārdrīcā ir apmēram 8 vienības, varam secināt, ka šīs grupas aizguvumos (*-ieris*, *-eris*, *-ers*) pārsvarā izmantota galotne *-is*, nevis *-s* (kopējā attiecība 13:5).

¹ Harder Chr. Anmerkungen und Zusätze zu der neuen lettischen Grammatik des Herrn Probst Stender, 2 Aufl. Mitau, 1800.

Lai konstatētu, kā ir mainījusies norma aizgūvumu ar *-eris*, *-ers* lietošanā, salīdzināsim šo aizgūvumu formas V. Rūkes sastādītajā "Latviešu valodas pareizrakstības vārdnicā" (1944. g.), H. Bendika "Svešvārdu pareizrakstības vārdnicā" (1958. g.) un jaunākajā "Latviešu valodas pareizrakstības vārdnicā" (1981. g.).

Burtos A-G V. Rūkes vārdnicā aizgūvumu ar *-eris* (14 vārdu) un *-ers* (2 vārdi) attiecība ir 7:1, kopā ar *-teris* (10 vārdu) galotņu *-is* un *-s* attiecība ir 12:1. H. Bendika vārdnicā, kurai bija būtiska loma daudzu aizgūvumu formas nostiprināšanā, burtos A-Ģ aizgūvumu ar *-eris* un *-ers* attiecība ir strauji mainījusies. Tā ir 2:3, proti, ar izskapas *-ers* pārsvaru (reāli skaita attiecība ir 9:14 vārdu). Un tikai kopā ar *-teris* (6 vārdi) galotņu *-is* un *-s* samērs ir gandrīz līdzīgs (15:14). 1981. gada "Latviešu valodas pareizrakstības vārdnicā" aizgūvumu ar *-eris* un *-ers* attiecība šais pašos burtos ir 17:19 (ar *-teris* ir vēl 17 vārdu, kas kopumā dod galotnes *-is* pārsvaru šajā aizgūvumu grupā).

Salīdzinot ar V. Rūkes vārdnicu, laika gaitā aizgūvumu ar *-ers* skaits tāpat ir pieaudzis no 2 līdz 19. Turklāt atsevišķos vārdos vērojama normas maiņa no *-eris* uz *-ers*, piemēram, *berberis* (tautas apzīmējums) - *berbers*, *geizeris* - *geizers*.

Tā kā liela daļa šādu vārdu ir aizgūti no angļu valodas, ielūkosimies arī J. Baldunčika grāmatā "Anglicismi latviešu valodā". Burtos A-Ģ ar *-eris* ir tikai 2 (!) vārdi, ar *-ers* -- 40 vārdu, bet 17 vārdiem ir formas varianti ar *-ers* un *-eris*. Tātad -- pretēji latviešu valodas tradīcijai mūsdienās fiksācijas sfērā jūtamu pārsvaru guvusi izskapa *-ers*. Bet kā ir lietošanas sfērā?

Ieklausīsimies tautā! Kā mēs sakām? "Šajā džemperī (vai džemperā?) tu lieliski izskaties!" "Es nopirku broileri (vai broiluru?)". Un vai 13. janvāri mitina laikā Daugavmalā debesis redzējām helikopteri vai helikopteru? Elektronisko ierīci saucam par trigeri vai triggeru? Ceļa būvētāji strādā ar greideri vai greideru? Vai, nedzirdot tautas lietojumā pamatformā patskani *i* ("feldšers", "boksers", "džempers"), varam droši apgalvot, ka tas liecina par aizgūvuma piederību I deklinācijai? Bet varbūt tas ir vārdu ar *-eris* fonētisks variants, ko lietojam runas līmenī, tāpat kā daudzus citus vārdus ar galotni *-is* ("brālīts", "latviets" un arī "friziers", "kasiers", "spoguls", "pulkstens",

par ko rakstīja A. Ozols)? Un, ja mēs tomēr nesakām "brālītam", "spogulam", "kasieram", varbūt būtu dodama priekšroka arī broilerim, helikopterim un greiderim (kā to tautā nereti arī dzird sakām)?

Par to, ka citus locījumus normētāji varbūt atstāj bez ievēribas, liecina tie fakti, kuros šie citi locījumi patiesi tiek ignorēti. Tā arī J. Baldunciņa grāmatā varam konstatēt, ka piemēram, vārdam *ekstrūders*, kam nav fiksēts variants ar *-eris* šķirkļa galvā, piemēros parādās arī forma ar *-is*. (Dundagas kolhozs... izgatavoja pirmo ekstrūderi..."). Domāju, ka līdzīgā veidā pārējos locījumus daudzos gadījumos atstājuši bez ievēribas arī 1958. un 1981. g. pareizrakstības vārdnīcu veidotāji (1958. g. pareizrakstības vārdnīcā un arī tai sekojošās Svešvārdu vārdnīcās pat *funikulieris* publicēts formā "funikuliers").

Nelielais ieskats formu ar *-eris/-ens* fiksācijas sfērā, protams, nedod vispusīgu atbildi uz formas izvēles motīviem. Tomēr ziņāmi secinājumi ir radušies: 1) izskaņas *-ers* izplatību varēja sekmēt fonētiskā (runas) varianta vispārināšana uz latviešu rakstu valodu, ignorējot locījuma formas (ar *i*), kas nepārprotami liecināja par piederību 2. deklinācijai; 2) sava loma varēja būt mikstinātā *r* zudumam, par ko liecina tādi daudzskaitļa formu fiksējumi kā: *berberis* (40. gados) → *berberis* (1958. g.) → *berberis*, vsk. *berbers* (1981. g.).

Var rasties jautājums: kāda nozīme ir tam, vai aizguvums tiek fiksēts formā ar *-eris* vai ar *-ers*? Vai no tā cieš vai iegūst valodas kultūra? Domāju, ka savs sakars ar latviešu valodas latviskuma zaudēšanu šai parādībai tomēr ir.

Pirmkārt, fonētiski valoda kļūst asāka, stūraināka, ko rada līdzskaņu sablīvējums (sal. *-ers* un *-eris* izrunu), līdz ar to latviešu valoda kaut ko zaudē no tai tik raksturīga labaskanīguma.

Otrkārt, zaudējot latviskas latviešu valodas izjūtu un nerespektējot runas īpatnības (galotnes patskaņa reducētu izrunu), rodas nekorekta daudz lietojamu lietvārdu lietošana (tūners, bet tūnerim). Un ne tikai šajā aizguvumu grupā vien. Arī vārdu un uzvārdu formās (latviskās *Bekēris*, *Keabēris* u. tml. citvalodu ietekmē tiek aizstātas ar *Bekers*, *Keabers*), arī citu izskaņu grupās (*Rubēnis* *Rubens*, *Vigulis* *Viguls*, *Brīlis* *Brīls*, *Grīgalis* *Grīgals*, *Upītis* *Upīts*). Arī latviešu vārdos *Pēteris* *Pēters* (*Brūvelis*). Bet mums būtu jāizkopj tādā valodas izjūta, lai mēs saprautu, ka latviskas formas ir *Jānis*, *Pēteris*,

Mārta Ingus, bet vādas kā Janis, Pēters, Mariss, Inguss ir
latvīstiskas, kaut arī gramatiski pareizas, pieņemamas un
lietojamas. To pamatā ir vai nu citvalodu vārdi, vai arī tītu
valodu ietekmē deformētas latvisko vārdu formas. Atcerēsimies
latvisku uzvārdu formu lietošana ir bijis arī "Pastalingu"
tākmets. Par latviešu valodas un tautas vēsturi liecina arī
uzvārdi Jansons, Bērsons, Kūlbergs, Edelmanis un daudzi citi

Mūsdienām raksturīgs process -- lietvārdu deklināciju sis-
tēmas deformēšanās arī dažās citās vārdu grupās. Piemēram,
lietuviešu vārdu un uzvārdu lietošanā. Gaskaņā ar
"Norādījumiem par ipašvārdu pareizrakstību un pareizrunu
latvisku literārajā valodā. 4. Lietuviešu valodas ipašvārdi" (R.
1981.) lietuviešu vārdos un uzvārdos galotnes -as vieta latvie-
šu valodā iekama galotne -s (patskanis a latviešu valodā šajā
galotnē vēsturiskās attīstības gaitā ir zudis). Taču prakse vero-
jama tendence latviešu valodā nominatīvā paturēt uzvārdus lietu-
viskā (cremainitā) formā, t.i., ar lietuviešu vārdu galotni -as:
Ražukas, Vaičiūns, Varnas (kas neatbilst nevienai latviešu val-
odas deklināciju paradigmai), bet citos locījumos -- locīt pēc I
deklinācijas parauga, turklāt divos variantos: vai nu pievieno-
jot locījuma galotni lietuviešu uzvārda celmam: N. Ražuk/as -
G. Ražuk/a - D. Ražuk/am, vai arī, pēc krievu valodas parauga, pa-
pildinot celmu ar lietuviešu galotni: N. Ražuk/as - G. Ražukas/r -
D. Ražukas/am.

Topošie valodas skolotāji (D) -- runā ir par LU
Pedagoģijas fakultātes 1990./91. mācību gada 5. kursa studentiem
-- latviešu valodas izjūtu zaudējuši pat tik lielā mērā, ka "aiz-
ciepas" pret lietuviskā uzvārda ipašnieku pieļauj iespēju pat
locījumos lietot lietuviskās locījumu formas, "pie kurām pier-
radis uzvārda ipašnieks".

Tatad: latviešu valodā lietuviskos vārdus un uzvārdus locī-
sin lietuviski, ukrainiskos -- ukrainiski, igauņiskos --
igauņiski? Pavisām apgūstot latviešu valodas gramatiku un
zaudējot (vai neieņūstot) pareizas latviešu valodas izjūtu, dau-
dzi no mums ir gatavi ne tikai maldīties citcilnes uzvārdu
lietošanā, bet arī ietīšizēt katrs sava vārda vai uzvārda
individualitāti, nestādīt to ārnus valodas sistēmas kā
izņemama variantu. Atcerēsimies ministres uzvārda variantus.
Lūse, Lūsis, Lūse, Lūs. Vai dzemnieka teikto. "Mans vārds ir
Pēters, navis Pēteris". "Mans uzvārds Papea ir nelokāms" -- tāda

pārlicība ir Ludzas vidusskolas absolventei, latviešu valodas skolotājai (1). Bet dažāda laba skolotāja, kas māca latviešu valodu krievu skolēniem, uzsver, ka tādiem uzvārdiem kā *Kalns*, *Bērzs*, *Ozols* ir nevēlamas slēviešu dzimtes formas (un vispār uzvārdiem neesot vēlamas dzimtes atšķirības), jo tās ciltautiešiem apgrūtina apgūt pareizās dzimtes formas sugas vārdiem.

Manuprāt, šādas novirzes no latviešu valodas lietvārdu locīšanas normām ir ļoti nopietna liecība par sabiedrības gatavību deformēt latviešu valodas gramatisko sistēmu, kas ir katras valodas kā savdabīgas sistēmas mugurkauls un pastāvēšanas garants.

Mēs gribam brīvību, neatkarību, bet vāji orientējamies patstāvīgas saimniekošanas gudrībās. Mēs gribam pareizu sakoptu savu latviešu valodu, bet citu valodu (19. gs. - vācu, tagad - krievu un angļu valodas) ietekmē lielā mērā esam zaudējuši dzimtās valodas izjūtu, sliktam individuālos variantos, kategoriski nostādāmie pret normas piedāvāto valodas satvaru. Mēs ceļam godā seno latviešu vārdu *Zemgus*, bet savā nemākulībā esam gatavi praksē to kropļot pēc krievu vai citas valodas parauga. Mēs vairs neprotam pareizi lietot skaistos savdabīgos latviešu uzvārdus *Garaisisls*, *Zaļokalns* un citus.

Protams, norma ir jābalstās ne jau valodnieku subjektīvajā uztverē, bet gan objektīvajā valodas sistēmā. Tad arī katram variantam valodā būs sava vieta un loma kā valodas bagātinātājam, nevis piesārpotājam.

Kā daudzās jomās, arī valodā sabiedrība gaida gatavas receptes. "Dodiet man sinonīmu vārdnīcu, un mana valoda būs bagātā!" Bet ar vārdnīcu vien ir par maz, semantisko, morfoloģisko un citu variantu vieta valodā tiks izprasta un mūsu valoda kļūs bagātāka, ja apgūsim mūsu tautas kultūras mantojumu, lasot mūsu labāko vārda meistarību darbus, ieklausoties dzīvajā tautas valodā, mūsu vecmāmuļu un vectētiņu valodā. Un varbūt arī --pārlapojot agrāko laiku latviešu valodas mācību grāmatas, lai attīrītu savu valodu no citvalodiskā sūbējuma, kura dēļ latviešu valoda zaudējusi savu spodrumu, izteiksmīgumu un labskanīgumu.

Andra Kalnača

VIENKĀRŠO UN SALIKTO LAIKA FORMU

KONKURENCE LATVIEŠU VALODĀ

Pētot vienkāršo un salikto laiku attieksmes latviešu valodā, izvirzās svarīgs jautājums par vienkāršo un salikto laika formu savstarpējo konkurenci, par to, vai vienkāršās un saliktās laika formas tiek lietotas kā gramatiskie sinonīmi, vai tām ir kāda nozīme izsakāmās informācijas ziņā.

Višās nozīmīgākajās latviešu valodas gramatikās, piemēram, A. Bilenšteina "Die Lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen"¹, J. Endzelina "Latviešu valodas gramatikā"² un "Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā"³, ir pieminēts, ka vienkāršās laika formas mēdz lietot salikto laika formu vietā, taču tuvāk paskaidroti šāda lietojuma cēloņi un izplatība nav. Tādēļ šī pētījuma mērķis ir noskaidrot:

- 1) kādos gadījumos vienkāršās un saliktās laika formas var tikt lietotas kā gramatiskie sinonīmi;
- 2) cēloņus, kas to nosaka.

Vienkāršo un salikto laiku konkurencē latviešu valodā iekļaujas šādas laika formas, 4 laika formu pāri:

- 1) vienkāršā tagadne un saliktā tagadne;
- 2) vienkāršā pagātne un saliktā tagadne;
- 3) vienkāršā pagātne un saliktā pagātne;
- 4) vienkāršā nākotne un saliktā nākotne.

Problemātisks ir jautājums par pirmo laika formu pāri - vienkāršās tagadnes un saliktās tagadnes attieksmēm. J. Endzelina un K. Milenbaha "Latviešu valodas mācībā" teikts, ka "retumis lietājama nepabeigtā tagadne pabeigtās tagadnes vietā (resp. vienkāršā tagadne saliktās tagadnes vietā): Es nāku (=esmu nācis)

¹ Bielenstein A. Die Lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen. Zweiter Theil. Berlin, 1864, S. 349-354.

² Endzelins J. Latviešu valodas gramatika. - R., 1951, 970. lpp.

³ Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija. - R., 1959, 589.-600. lpp. Turpmāk -- Mllvg.

pie jums ar lielu lūgumu. Tavs brālis, kā dzirdu (= esmu dzirdējis), aizceļojis uz ārzemēm".¹ Mllyg šī pati doma izteikta vēl konkrētāk -- "tagadnes formas no nākt, atnākt lieto saliktās tagadnes vietā. Nāku (esmu atnācis) pateikt, ka ekskursija nenotiks".² Kā redzams no piemēriem, šāds vienkāršās tagadnes lietojums ierobežots ar dažiem darbības vārdiem -- nākt, atnākt, dzirdēt, dažreiz var būt arī kādi citi darbības vārdi, piemēram, aizmirst -- Jūs aizmirstat (= esat aizmirsis), kur atrodaties. (M. Ziverts. K., 68); palikt -- .. viņi mājās nezina, kur es tik ilgi palieku (= esmu palikusi). (I. Janševskis. Dz. 3., 440); atlikt -- .. viņa bija slima un ārsti pārliecināti, ka tai vairs atlikt (= ir atlicis) pavadīt šai pasaulē tikai nedaudz stundu. (J. Sarma. G., 268). Tomēr šādi gadījumi atrodami samērā maz, daudz mazāk nekā citu vienkāršo un salikto laika formu saduras gadījumi. Tāpēc nevar apgalvot, ka latviešu valodā būtu izplatīta tendence lietot vienkāršās tagadnes formas saliktās tagadnes formu vietā, ar to zināmā pretrunā ir gan vienkāršās tagadnes nozīme -- darbības vienlaicīgums ar konkrēto runas momentu,³ gan saliktās tagadnes nozīme -- stāvoklis tagadnē, kas radies iepriekšējās darbības rezultātā.⁴ Taču vienkāršajai un saliktajai tagadnei ir viena kopīga iezīme -- darbības (vai tās sekū) aktualitāte runas momentā, kas arī, šķiet, ir pamatā vienkāršās tagadnes lietojumam saliktās tagadnes vietā. Tomēr par gramatiskiem sinonīmiem šīs formas nebūtu saucamas, jo, kā rāda ekscerpētais materiāls, vienkāršās tagadnes forma saliktās tagadnes formas vietā tiek visbiežāk lietota, attēlojot dialogus, t.i., kur vissvarīgākais ir darbības aktualitāte tieši izteikuma momentā, tātad šim lietojumam stilistisks raksturs.⁵

Pavisam cita aina atklājas, analizējot pārējos trīs laika formu pārus, jo šo laika formu lietojumā veidojas noteikta sistēma, kuras ietvaros var runāt par gramatiskajiem sinonīmiem.

¹ Endzelīns J., Milēnbahs K. Latviešu valodas mācība. - R., 1930, 106. lpp.

² Mllyg I, 589. lpp.

³ Turpat, 586. lpp.

⁴ Turpat, 590. lpp.

⁵ Rozenbergs J. Latviešu valodas praktiskā stilistika. II. - R., 1983, 124.-125. lpp.

Vienkāršās laika formas salikto laika formu nozīmē netiek lietotas, ja saliktās laika formas:

1) izsaka tagadnē, pagātnē, nākotnē sasniegtu rezultatīvu stāvokli, piemēram, *Vienmār ar darbiem esam nokavējušies.* (I. Leimane. V. m., 20.); *Otrā istabā vīri bij apklusuši.* (A. Niedra. S., 59.) *Dažs pāris līdz rudenim būs apprecējies.* (A. S. M., 86.);

2) izsaka tagadnē, pagātnē, nākotnē ilgstošu darbību, piemēram, *Nevar saprast, cik ilgi esmu nogulējies* (A. Kalve. J. u. M., 14.); *.. un garā viņš redzēja Birznieka tēlu, par kuru nupat bija domājis.* (Zeiboltu J. L. C. z., 138.); *Redzēsim, ar kādu tu isti būsi runājus!* (A. Dziļums. S. k. 76.);

3) izsaka vispārīgus spriedumus, apgalvojumus, t. i., laika vārda nenoteiktu darbību -- parasti saliktā tagadnē, piemēram, *Amats nevienam nav pieaudzis* (L. s. u. p., 29.);

4) lietotas kā vēstījuma laiki - biežāk saliktā tagadnē, retāk saliktā pagātnē, piemēram, *Man .. citur .. nekur tā nav patiesi kā mūsu dzimtenē .. ne Berlinē, ne Drēzdenē .. - es nekur neesmu jutusēs omulīga; gan esmu apbrīnojusi tur tos jaukumus, bet .. man sirds un prāts allaž ilgojušies pēc mājām ..* (J. Janševskis. Dz. 2., 45.); *Pirmajā laikā viņai bija klājies diezgan pasmagi, jo bija ieprecējusies svešā pusē .. Grūti viņai bija nācies ienemt savā sirdī Dievlodzīpu dzimtas ienaidu .. Ta isti un patiesi viņa tani bija iegājuši tikai pēc dažiem gadiem ..* (I. Leimane. V. m., 19.)

Tātad četros minētajos gadījumos vienkāršo un salikto laiku robežas ir stingri novelkamas.

Vienkāršo un salikto laika formu konkurence latviešu valodā iespējama vienā gadījumā -- tad, ja tiek attēlota darbība, kas beigusies pirms citas darbības, tā var būt gan tagadnē, gan pagātnē, gan nākotnē. Šini laika formu sadūrā iezīmējas divi veidi, kas saistīti ar noteiktu teikuma uzbūvi.

P i r m a i s vienkāršo un salikto laika formu konkurences veids var izpausties jebkurā saliktā teikumā -- sakārtotā, pakārtotā, arī jauktā saliktā teikumā. Svarīgākais ir tas, ka vienā teikuma daļā darbības vārda laika forma izsaka darbību, kas beigusies ātrāk nekā darbība otrajā teikuma daļā. Darbību, kas beigusies ātrāk, parasti rāda saliktā laika forma, piemēram, *Jūs esat sasniedzis tik daudz, ka jums vairs nevar būt draugu, bet tikai skaņģi un ienaidnieki.* (J. Sarma. G. 261.); *Augu pie mātes līdz trešajam gadam, bet ceturtajā biju pieaudzis .. daļē,*

slains .. strige .. CDz. p., 32.); Skatītāji, kas nebūs iekļuvuši stadionā, varēs vērot sacensības TV.(S.) Pirmajā piemēra teikumā saliktās tagadnes forma esat sasniedzis izsaka darbību, beigušos pirms darbības, ko izsaka vienkāršās tagadnes forma nevar, otrajā teikumā to pašu rādā saliktās pagātnes forma bija pieaudzis un vienkāršās pagātnes forma augu, trešajā -- saliktās nākotnes forma nebūs iekļuvuši un vienkāršās nākotnes forma varēs.

Šādos gadījumos teikumos saliktās laika formas nereti tiek aizstātas ar vienkāršajām, pareizāk sakot, paralēli tiek lietotas gan saliktās, gan vienkāršās laika formas iepriekš notikušas darbības izteikšanai, piemēram, Griču zināt, vai ir kas vēl ļaunāks par to, ko piedzīvoju es. (I. Griebde. R. dz. s., 15.); Treimanu Pāvils nodomāja precēties un izredzēja par savu nākošo sievu .. Betiju, kura viņam iepatikās viņas .. laipnības dēļ. (Zeilbolts J. L. C. z., 154.); Bet tās vēstules, ko rakstis viņa, tu tomēr nogādāsi tālāk .. (M. Ziverts. K., 198.)

Kā redzams piemērā, laika formas piedzīvoju, iepatikās un rakstis lietotas saliktās tagadnes formas esmu piedzīvojis, saliktās pagātnes formas bija iepatikusies un saliktās nākotnes formas būs rakstījusi vietā.

O t r a i s vienkāršo un salikto laika formu saduras veids vērojams saliktā pakārtotā teikumā ar laika apstākļa paligteikumu, kuru ievada saikļa funkcija lietots apstākļa vārds kad. Paligteikumā attēlotā darbība vienmēr ir notikusi ātrāk kā virsteikuma darbība, tāpēc latviešu valodā šādos paligteikumos lieto salikto laika formu, ar kuras palīdzību iespējams izteikt iepriekš notikušu pabeigtu darbību, salīdzinot ar virsteikuma darbības laiku. Tā, piemēram, ja virsteikumā ir vienkāršā tagadne, tad paligteikumā -- saliktā tagadne; ja virsteikumā ir vienkāršā pagātne, tad paligteikumā -- saliktā; ja virsteikumā vienkāršā nākotne, tad paligteikumā -- saliktā; .. mani kad esmu samaksājis par drauga glābšanu, atlaiž mājās. (K. Zariņš, C. m., 280.); Kad viņš labu pusstundu bija noslapstījies pa apsaimjušām alejām .. Iekšrīgas pusē atkānēja .. pūlāju orķestra smagā tūnīšana. (A. Eglītis L. m., 173.); "Tu nu varētu nākt mani pavadīt," sieva sauca no koridora. "Iegaidīsies, kad būšu atbraukusi." (J. Veselis. D. k., 81.)

Tomēr sastopami biežān daudz šāda tipa teikumu būros saliktās laika formas vietā lietota arī vienkāršā piemēram, kad

Birons atvēra durvis, ... aiz viņa redzēja vairākus galminiekus ..
(J.Sarma. G, 268.); Kad jūs izlasisit vēstuli uzmanīgi, jūs
nemaz citādi nevarēsit darīt. (M.Ziverts. K., 177.)

Pirmajā teikumā vienkāršās pagātnes forma atvēra lietota saliktās
pagātnes formas bija atvēris nozīmē, otrajā teikumā vienkāršās
nākotnes forma izlasisit -- saliktās nākotnes formas būsit
izlasi just nozīmē.

No visa iepriekš teiktā izriet, ka vienkāršo un salikto
laika formu gramatiskā sinonimija parādās tikai vienā
noteiktā lietojumā, tur, kur šīs formas izsaka vienu un to
pašu pamatinformāciju -- pabeigtu darbību. Protams, nevar teikt,
ka vienkāršās laika formas nozīmes ziņā pilnīgi aizstātu salik-
tās formas. Vienkāršās formas, kas, izsakot pabeigtu darbību,
parasti ir perfektīvi darbības vārdi, uzsver tikai dar-
bības pabeigtību, tām trūkst galvenās salikto laika formu kopno-
zīmes -- pabeigtas darbības rezultāta aktualitāte kādā
tagadnes, pagātnes, nākotnes momentā.¹ Tomēr darbības pabeig-
tība ir galvenais vienkāršo un salikto laika formu vienojošais
faktors, lai šīm formām būtu iespējams sinonims lietojums. Va-
lodniece A.Paulauskiene lietuviešu valodas vienkāršo un
salikto laika formu gramatiskajai sinonimijai min divus iemeslus:
1) vienkāršo un salikto laika formu nozīmes tuvums;
2) citu valodu ietekme.²

Tādi paši gramatiskās sinonimijas cēloņi ir iespējami arī
latviešu valodā, tomēr, šķiet, ka par svarīgāko un primāro ir
izvirzāms pirmais, jo tas eksistē jau pašā latviešu valodā,
turklāt kā pilnīgi likumīga iespēja izteikt pabeigtu darbību ar
diviem darbības vārda formu veidiem. Vienkāršo laika formu
lietošanu salikto formu vietā, protams, var ietekmēt citas
valodas, taču tikai tādas, kurās nav salikto laika formu, kurās
perfekta nozīmi izsaka ar vienkāršajām laika formām. Tāda valoda,
piemēram, ir krievu valoda, ar kuru latviešu valoda ir ciešā
kontaktā. Tomēr būtu nepareizi teikt, ka krievu valodas ietekmē
latviešu valodā saliktās laika formas tiek aizstātas ar
vienkāršajām. Pagaidām trūkst pētījumu, lai varētu to apgalvot,

¹ Паулаускене А. - С. Р. Грамматические категории глагола в литовском языке / докт. дисс. / - Вильнюс, 1979, с. 337.

² Paulauskiene A., Tarvydaitė D. Gramatikos normas ir dabartine vartosenā. - Kaunas, 1986, 162 p.

turklāt nevar precīzi norobežot gramatiskās sinonīmijas cēlonus pašā latviešu valodā un iespējamo citas valodas ietekmi.

Tāpēc samērā droši var teikt, ka pagaidām latviešu valoda diezgan stingri turas pie savām vienkāršo un salikto laika formu lietošanas tradīcijām, kuras atļauj zināmos gadījumos paralēlu vienkāršo un salikto laika formu lietojumu, respektīvi, vienkāršo un salikto formu konkurence valodā pastāv, tomēr nebūt vienkāršās formas netiecas izkonkurēt saliktās.

Dzintra Paegle

DAŽI GRAMATISKĀS TIPOLOĢIJAS JAUTĀJUMI

Rakstā pievērsta uzmanība trim jautājumiem -- subjektīvismam valodniecības terminoloģijā, vārdšķiru identificēšanas kritērijiem, formalizācijas novēršanai lietvārdu locīšanas sistēmā.

Kopš pirmajiem mēģinājumiem aprakstīt latviešu valodas gramatiku (17.gs.) uzmanība pievērsta arī gramatikas terminoloģijai.

1901. gadā skoloājs Pēteris Abulis Rīgas Latviešu biedrības komisijas kopsapulcē secināja - "gramatikas mūsu skolām sarakstītas kādas septiņas. Tās sastādījuši Spalviņš, Stērstu Andrejs, Skuju Jānis, Laimiņš, J. Kalniņš, R. Cukurs un K. Milēnbahs, un gandrīz katrā gramatikā savādi nosaukumi, kas kavē gramatikas iemācīšanos". No tā laika par gramatikas terminoloģiju spriests vairākkārt. Vai varam teikt, ka šobrīd ir tāds pat stāvoklis kā pirms simt gadiem? Protams, nē, un tomēr...

Tagad mums ir lielāka iespēja apgūt kultūras mantojumu arī gramatikā -- varam iepazīties ar 20.-30. gadu skolu gramatikām, kas vēl nesen bija slēgtos fondos; no tām redzam, ka toreiz skolu gramatikā lietoja terminu - *atkārtots teikums*, ar ko saprotot salikta teikuma daļu, kurā vārdu pa vārdam atkārtota kāda cita runātāja vārdus, vai domas, piemēram, tēvs sacīja: "Ej, dēls, pasaulē laimi meklēt!" Šajā saliktajā teikumā pēdējās rakstāmo daļu sauc par atkārtotu teikumu. Tagad par tiešo runu (sal. *рремая реч*) sauc visu salikto teikumu kopumā. Varbūt termins - *atkārtota runa* nebija izdevies, bet to pašu var teikt par terminu tiešā runa, jo ar to apzīmē gan visu teikumu kopumā, gan tā atkārtoto daļu.

Kopš MIlvg. znāšanas 1959. un 1962. gadā atkārtots papildināts vai jauns izdevums 30 gadu laikā nav bijis. Tomēr padziļinājās pētījumi fonētikā, morfoloģijā, sintaksē, pilnigojās terminoloģija. Publicētas monogrāfijas, raksti, regulāri iznākušas jaunas skolu mācību grāmatas. Un laika gaitā,

protams, atšķiras tā terminoloģija, kas ir Mlvg. un, piemēram, skolu gramatikās. Tā vietniekvārdi Mlvg grupēti šādi: personu, atgriezeniskie, piederības, norādāmie, jautājamie, attieksmes, vispārināmie, noteicamie un noliedzamie. Vēlāk, skolu gramatikā, ko veidojis R. I. Grabis, Vera Niedra, Elfa Zirne "Latviešu valodas mācība 8. -8. klasei" 1965.g. vietniekvārdu raksturojums izstrādāts pilnīgāk un attiecīgi mainījies dažos gadījumos arī terminoloģija; pārskatīti vispārināmie vietniekvārdi, kas iekļauti noteiktajos vv. un nenoteiktajos (nevis noteicamos), ir noliegtie vv. nevis noliedzamie. Šāds jaunāks vietniekvārdu raksturojums ir citās skolu grāmatās, kas iznākušas vēlāk līdz pat mūsdienām.

Liekas, viss kārtībā. Bet ja paskatāmies, kāda terminoloģija lietota latviešu valodas vārdnīcā, kas iznākusi 1984.gadā, tad redzam, ka, piemēram, vārds viss raksturots kā vispārināmais vietniekvārds, kaut gan jau vismaz divdesmit gadus tas ir noteiktais vv. (LVV 868), vārds pats ir noteicamais vietniekvārds, kaut gan tagad ir labāks termins - noteiktais vietniekvārds. Vārds daudz varot būt gan skaitļa vārds, gan apstākļa vārds (170), kaut skolu gramatikā jau sen tikusi skaidrībā, un šo vārdu kvalificē kā apstākļa vārdu. Vecā terminoloģija ir arī Latviešu literārās valodas vārdnīcā.

Vai tiešām 30 gados nekas morfoloģijā nav paveikts? Šie daži piemēri liecina par subjektīvismu vai autoritārismu valodniecībā, par to, ka nepieciešams rūpīgs vispusīgs darbs vienotās latviešu valodas terminoloģijas izveidē, jo sevišķi tāpēc, ka tiek gatavots jauns mūsdienu latviešu literārās gramatikas izdevums.

Vārdu klasificēšana vārdšķirās mūsdienu latviešu valodā liekos vilcienos skaidra un relatīvi vienādi tiek norobežetas pamatvārdšķiras, un kā norāda Daina Nitīna, latviešu valodnieki ievēro tradicionālo dalījumu vārdšķirās, reizē norādot uz robežgadījumiem (D.N. Vēstis, 1985, 1.nr., 68.), atšķirībā no krievu valodniekiem.

V. Kalme un G. Smiltiņe norāda, ka "valodnieciskajā literatūrā atšķiras domas par to, kuri vārdi uzlietojami par skaitļa vārdiem" (63), un rāda, kā skaitļa vārdus raksturo Mlvg no vienas puses un dažādās skolu gramatikās no otras puses, par pareizāko atzīstot skolu gramatikās izstrādāto. Tāpat, iznantojot vienus un tos pašus vārdšķiru noteikšanas kritērijus, iegūta atšķirīgs rezultāts.

Kā zināms, morfoloģijā vārdus grupē vārdšķirās, klasifikācijai izmantojot vairākus principus:

- 1) semantisko, pēc kura nosaka vārdu vispārināto leksisko nozīmi, piemēram, tādu kā priekšmetiskums, pazīme, darbība u.c.
- 2) morfoloģisko, kas vērtē vārda morfoloģisko struktūru, formveidošanu, gramatiskās kategorijas,
- 3) vārddarināšanas īpatnības,
- 4) sintaktisko, kad vērtējam vārda sintaktiskās funkcijas.

Vai visiem šiem principiem vienāds spēks, jeb vai tie vienlīdz spēcīgi tiek ņerti vērā vārdšķiru noteikšanā? Atbildi mēģināšu rast, aplūkojot vārdu *manējs*, -ais, *lavējs*, -ais, *mūsējs*, -ais, *viņējs*, -ais, *jūsējs*, -ais klasificēšanu pie noteiktas vārdšķiras.

Šie vārdi ir atvasināti ar izskaņām -ējs, -ējais, -ējā, un, kā raksta J. Endzelins "Latviešu valodas gramatikā" (1951, 280. lpp.), tie ir atvasinājumi no posesivpronomeniem". Šajā lappusē nav norādes par vārdšķiru. Bet iepriekš - 227. lpp. - ir teikts "augšzemnieku ir oksnēs arī adjektīvi ar -ijs-, js, kas aizstāj rakstu formās ar -ējs, piemēram, *mūstjais* un *jūstjais* ("mūsu resp. jūsu saimnieks" Lizumā, Sausnējā u.c.). Bet turpmāk, raksturojot citu vārdšķiru - piederības vietniekvārdus (521. lpp.), aplūko arī atvasinājumus ar -ējs vai dialekta -ijs (arī noteiktā formā): *manējs*, *lavējs*, *savējs*, *mūsējs* u.c.

Tātad - šos vārdus J. Endzelins raksturo divējādi - pēc struktūras, vārddarināšanas sistēmas tie ir adjektīvi, bet pēc semantiskās nozīmes - piederības vietniekvārdi.

Arī Mīlvg šo vārdu raksturojums ir pretrunīgs. Tā no daļā "Adjektīvu atvasināšana ar piedēkļiem" 226. lpp. ir teikts: "No piederības vietniekvārdiem atvasinātās formas ar -ējs, -ēja palaiķam ir ar noteikto galotni - *manējais*, -ā, *savējais*, -ā, *jūsējais*, -ā, *viņējais*, -ā (ar norādījuma nozīmi) -- bieži tiek lietotas kā attieksmes adjektīvi, ar kuriem šīm formām ir kopējas šādas gramatiskās pazīmes:

- 1) izskaņa -ējs, -a,
- 2) iespēja pieņemt noteiktās galotnes,
- 3) substantivēšanās iespēja,
- 4) atributīva vai predikāta funkcija teikumā. Semantiski šie adjektīvi bieži neuzsver tiešo piederības nozīmi, bet vairāk izceļ atšķirības pazīmi attieksmē pret kādu citu līdzīgu nojēgumu."

Tātad šajā nodaļā šie vārdi klasificēti kā adjektīvi. Tomēr 502. lpp. nodaļā "Vietniekvārdu kategorijas" teikts: "Sufiksālus atvasinājumus dod tikai piederības vietniekvārdi: *mans-manējs, tavs-tavējs, sauss-sauvējs*, kas tāpēc arī atrodas uz robežas starp vietniekvārdiem un adjektīviem".

Un jau turpmāk (512.lpp.) šie vārdi nosaukti par atvasinātiem piederības vietniekvārdiem, "kas ar savu izskaņu formāli atšķiras no vietniekvārdiem un tuvojas adjektīviem un lietvārdiem." "Kā adjektīviem tiem var būt noteiktās galotnes.. un kā adjektīvi tie arī substantivējas" (512). Tālāk sniegts pamatojums: "Kāpēc tie ir vietniekvārdi:

1) tiem ir tāda pati vispārināta piederības nozīme kā pamatvārdiem, bet atvasinājuma ikreizējo mainīgo nozīmi nosaka situācija un konteksts;

2) atvasinājumu sintaktiskā funkcija ir atkarīga no tā, vai atvasinājumu lieto adjektīva vai lietvārda nozīmē" (512.-513.). Tātad vienā gramatikā gan kā adjektīvi, gan kā piederības vietniekvārdi.

Citos valodnieciskos darbos -- dažādās monogrāfijās, rakstos rakstos, skolu gramatikās, kas izdotas pēc Ml lvg, šie vārdi raksturoti kā piederības vietniekvārdi (bez pierādījuma), izņemot E.Soidas un S.Kļaviņas "Latviešu valodas inverso vārdnīcu" (1970), kurā šie vārdi uzrādīti kā adjektīvi..

Ja šos vārdus uzskata par piederības vietniekvārdiem, tad vārdšķiras noteikšanā dominē 1. pazīme resp. semantiskā jeb vispārinātā leksiskā nozīme, bet vārda struktūra (raksturīga izskaņa -ēja), gramatiskās kategorijas, spēja substantivēties netiek ņemtas vērā. Sintaktiskā funkcija skaidribu neievieš, jo vietniekvārdus var lietot kā īpašības vārdus un lietvārdus -- resp. to sintaktiskās funkcijas ir ļoti līdzīgas, pat vienādas. Bet vai analogisku gadījumu nav citu vārdu klasificēšanā? Ir. Salīdzināsim vārdus *sausums* un *saušs*, semantiskā ziņā tie maz atšķiras, jo abi nosauc pazīmi. Tomēr vārdu *sausums* kvalificējam kā lietvārdu, jo uz to norāda vārda struktūra, konkrēti lietvārdiem raksturīgā izskaņa *-ums*, resp. lietvārdu darināšanas tipiskums un šā vārda gramatiskās kategorijas.

Tātad, ja pēc vārda vispārinātās semantiskās nozīmes nevar noteikt vārdšķiru, tad par galveno diferencētājpazīmi kļūst vārda sastāvs, vārddarināšanas tips, gramatisko kategoriju raksturs.

Nemot to vērā, vārdi *manējais, tavējais, mūsējais* u.c. ir uzskatāmi par adjektīviem nevis par pronomeniem, uz to norāda vārda morfoloģiskās pazīmes.

Līdzīgi ir rīkojušies tie valodnieki praktiķi, kas skolu gramatikās ir nošķiruši skaitļa vārdus no apstākļa vārdiem un vietniekvārdiem. (Par to V. Kalme un G. Smiltnece mācību līdzekli studentiem "Mūsdienu latviešu literārās valodas morfoloģija, deklinējamās vārdšķiras. LU rotoprints, 1989.).

Toties tie vārdi, kam nav gramatisko kategoriju vai gramatiskās pazīmes vāji izteiktas, piemēram, apstākļa vārdi, partikulas, ir nošķirami pēc to sintaktiskajām funkcijām un semantikas.

Un trešais jautājums par formalizāciju lietvārdu locīšanas sistēmā.

Gadsimta sākumā iznākušajā J. Endzelīna un K. Milēnbaha "Latviešu gramatikā" (1907.) lietvārdu locīšana grupēta pēc to senākajiem baltu un indoeiropiešu valodu celmiem. Skolu gramatikās līdz 30. gadiem lietvārdu locīšana aprakstīta pēc celmiem, reizēm jaunāko klašu skolēniem tikai pēc dzimtes un locījuma galotnēm. Skolu grāmatu autori Ludis Bērziņš, "Mārtiņš Gaide un Rūdolfs Grabis mācību grāmatu sērijā "Vārds un teikums" (1938), kas domāta bērniem no 1.-8. klasei lietvārdu locīšana apiūkota piecās deklinācijās, iekavās norādot arī senākos celmus. Tomēr tās pašas mācību grāmatas sērijas sistematiskajā kursā pamatskolām (1938.) lietvārdu locīšana raksturota tikai pēc celmiem, protams, arī vidusskolā.

Sādi rīkojušies arī citi autori, piemēram, Valērija Bērziņa "Latviešu valodas gramatikā" (vidusskolas kursā) (1942.) lietvārdu locīšanu klasificē pēc senākajām celmu formām, salīdzinoši norādot arī lietvārdu locīšanu lietuviešu valodā. V. Bērziņa norāda, ka lietvārdu locīšanu var sistematizēt arī deklinācijās, tā pielāgojoties latīņu gramatikai. Lietvārdi dalīti 5 deklinācijās.

1. deklinācija - *liopa, liepai*
2. deklinācija - *dāls, dālam; ceļš, ceļam; brālis, brālim; akmens, akmenim*
3. deklinācija - *klints, klintij*
4. deklinācija - *medus, medum*
5. deklinācija - *māte, mātēi* (62. lpp.)

Pirmajos padomju gados, vismaz līdz 50. gadiem, skolu mācību

grāmatās vecākajām klasēm vēl saglabājās lietvārdu locīšanas raksturojums pēc celmiem, tagad gan tas vairs nav atrodamš.

Mlvg lietvārdi dalīti deklinācijās, iekavās norādīti arī celmi, piemēram, pirmā deklinācija (a celma vārdi), (I, 410).

Ja salīdzina deklināciju numerāciju lietuviešu valodā, tad jāsecina, ka tā atšķiras vienam un tam pašam vārdam (liepa 1. vai 4. deklinācija), deklinācijas numurs būtiski neraksturo lietvārdu locīšanu, tā ir pārmērīga formalizācija.

Vai ir lietderīgi arī turpmāk lietvārdu locīšanas paradigmas numurēt deklinācijās, ja sākotnēji to lietoja kā atvieglinājumu mazākajiem bērniem, ja laika gaitā deklināciju numerācija ir mainīta un nav vienāda latviešu valodas gramatikās?

Daudz būtiskāka ir lietvārdu locīšanas klasifikācija pēc senākiem celmiem, ko vajadzētu apgūt arī vidusskolā, augstskolā, norādīt vārdnicās un citos valodnieciskos darbos.

Dzintra Paegle

PARALĒLISMU VERTEJUMS RADIORAIDIJUMOS

Radoraidījumus par latviešu valodas kultūru var dzirdēt sestdienas rītos no 1990. gada 28. aprīļa. Šie raidījumi ir īsi, populārā valodā, veidoti tā, lai klausītājs ar dzirdi vien varētu uztvert un iegaumēt valodnieku ieteikumus. Sos raidījumus gatavojis Jānis Kušķis un Dzintra Paegle. Šajā rakstā informācija par Dz. Paegles radoraidījumiem.

Kā zināms, nevienlīdzīgas divvalodības apstākļos paraleli latviešu valodai raksturīgiem vārdiem, vārdu savienojumiem, teikumu konstrukcijām bieži dzirdam krievu valodas iespaidā radušos nevēlamus paralēlismus. Nereti tie ir samērā veci kalki, kurus jau 30. gados noliedzis profesors J. Endzelīns un vēlāk arī citi valodnieki. Piemēram, vārds sekojošs jeb sekošs, ko itin bieži dzirdam latviskā šāds vietā:

Uzņēmumam vajadzīgi sekojoši darbinieki: pavāri, apkopējas, trauku mazgātājas. Vārda sekojoši vietā būtu jālieto vārds šādi -- vajadzīgi šādi darbinieki vai arī uzņēmumam vajadzīgi: pavāri, apkopējas, trauku mazgātājas.

Sens, nevēlams kalks ir apbižot, tā vietā labāk teikt -- nodarīt pāri, pazemot, aizskart. Piemēram, kļūdaini teiciens -- *esmu dziļi apbižota*, labāk: *esmu dziļi aizvainota*, *aizskarta*.

Popularizējot dažādas loterijas, arī citos gadījumos -- dominē ģermaniskais vinnēt latviskā laimēt vietā. Piemēram, dota iespēja vinnēt ledusskapi. Ieteicamāk: iespējams laimēt ledusskapi.

Radoraidījumā pievērsta uzmanību vārdam milēt, ko pārāk bieži lieto latviešu valodā. Intervijās taujā tikai pēc milākas puķes, milākā ēdiena, milākā gadalaika, milākās nodarbošanās, milākā vārda. Bet latviešiem ir vārds patikt, cienīt un citi, piemēram, skaistākās puķes, garšīgākais ēdiens, patīkamākais gadalaiks, nodarbošanās, jaukākais vārds.

Esmu pievērsusi uzmanību tādu sintaktisku konstrukciju variantiem kā latviešu un krievu valoda, nevis valodas, ceturtais un piektais bauslis, nevis bausīti. Skaidroti arī pagodinājuma

nosaukumu *kungs* un *kundze* rašanās un lietošana.

Krievu *обучить, обучение* iespaidā aktualizējies vārdu *apmācīt, apmācība* lietojums latviešu valodā, ko daudzi runātāji saka apīami vārda *mācīt, mācības* vietā. Piemēram, *Izglītības likums ļauj studentiem izvēlēties apmācības valodu, kaut gan latvieši saka -- mācību valodu*. Par vārda *apmācīt* aplamu lietošanu pirmais radioraidījumā norādījis Jānis Kušķis.

Radioraidījumos ir bijis arī pirmreizīgs materiāls, tāds, kam latviešu valodniecībā vēl nav pievērsta uzmanība.

Kādā radioraidījumā norādīts par vārda *обговорить* jūdaiņu tulkojumu. Burtiski pārceļot latviešu valodā, daži deputāti saka: *lika aprunāts jautājums par Preses namu, bet varam aprunāt latviešu valodā ir pavisam cita nozīme -- stāstīt par kādu ko sliktu, viņam klāt neesot. Sajā teikuma būtu jāsaka nevis aprunāt, bet gan pārrunāt vai apspriest. Ika pārrunāts vai apspriests jautājums par Preses namu.*

Burtiski tulkojot no krievu valodas, radies nevēlams vārdu savienojums -- *iztecojušais gads -- pagājušā gada vietā.*

Pārāk bieži nevietā lieto vārdu *vadošs* dažādās nozīmēs, kas ņemts no krievu valodas *ведущий*. Esmu ieteikusi vairākus latviskus paralēlismus krieviskā *vadošs* vietā.

Piemēram, teikumā: *vadošie aktieri maz noslogoti -- vadošo aktieru vietā labāk teikt -- galvenie aktieri vai pasistamākie, ievērojamākie, lielākie. Vadosais režisors -- labāk: galvenais režisors. Cita teikumā -- Republikas vadošie mācību spēki piedalījās eksperimentā -- labāk -- pieredzes bagāti, erudīti mācību spēki vai docētāji, arī lielākie, ievērojamākie.*

Teikumā: *vienus vadošus darbiniekus nomainīs citi, labāk: vienus vadītājus nomainīs citi.*

Vēl -- disertācijas aizstāvojot, lieto vārdu savienojumu -- *vadošā iestāde, varbūt labāk -- recenzētājiestāde jeb atbildīgā iestāde. Pakļautības ziņā augstāku iestādi dēvē par vadošo iestādi, liekas, labāk būtu -- vadītājiestāde.*

Dažās dzīves sfērās vērojams jo sevišķi liels krievu valodas iespaids. Īpaši izceļas partijisma valoda, kas ir savdabīga partijas dzīves raksturošanai, jo tajā lieto militārus terminus. Lūk, kādas sarunas fragments televīzijā:

Daudzi runā, ka agrāk partija stingri stāvēja savos ierakumos, bet tagad atkāpjas. Kāds jūsu viedoklis?
Atbilde. Mēs arī tagad stingri stāvam ierakumos, šad tad

atšaudāties, bet mūsu pozīcijas joprojām stingras.

Partijas valodas iespaidā militārismi izplatījušies arī citur, piemēram, jaunatnes raidījumā var dzirdēt šādu uzrunu: "Sākam viktorīnu .. Ceram uz lielu domu eksploziju .. sprādzienu smadzenēs .." Pēc šāda teikuma acu priekšā veidojas briesmu aina. Laikam arī pats runātājs to apjautis, jo turpina: "Tikai neuztraucieties! Šis sprādziens dzīvību neapdraud!"

Bieži vien, lai cik divaini tas arī būtu, militārismi konstatēti teātra izrāžu, mākslinieku snieguma aprakstos.

Krievisku izteicienu pilna ir dažādu sapulču, sēžu, konferenču valodā, bet par to jau ir vairākkārt rakstīts presē, raidīts pa radio, tāpēc tam pašreiz nepievērsīšos.

Ļoti daudz neveiksmju ir televīzijas pārraižu nobeiguma frāzēs. Tā diktore saka: -- noslēdzošais raidījums, latviski gan labāk: *beigu raidījums, gala raidījums, beidzamais raidījums, pēdējais raidījums* -- jo ir arī *beigu akords, pēdējais cēliens, galavārds*.

Televīzijas raidījuma sākumā uzruna -- jūsu uzmanībai sludinājumi -- atkal apliecina lielo krievu valodas nomācošo iespaidu.

Kāda televīzijas diktore bija paradusi "ar latu nakti" vietā teikt: "Lai jums labi guļas". Šī krieviskā frāze bija pamatā radioraidījumam, kurā skaidroju atgriezenisko darbības vārdu lietošanu latviešu valodā.

Pēc radioklausītāju ierosinājuma veidoti raidījumi par tādiem paralēlismiem kā *Salavectēvs* un *Ziemassvētku vecītis*, par lielo sākumburtu rakstību svētku dienas nosaukumā *Latvijas Republikas Proklamēšanas diena* -- kurā pirmie trīs vārdi rakstāmi ar lielo burtu, jo *Latvijas Republikas* rakstāms ar lielo kā valsts nosaukums un *Proklamēšanas* kā dienas nosaukuma pirmais vārds.

Liekas, nedaudz labāka valoda televīzijas raidījumos pēc vārda zagt semantikas aplūkošanas radio, jo žurnālisti (tāpat kā paši zagi!) centās nelietot vārdu *zagt*, tā vietā meklējot neitrālus vārdus -- tādus kā *paņemt, dabūt, izņemt, atņemt, aizņemt, aizbraukt*. Arī šādu raidījumu ietelca radioklausītāji.

Regulāri saņemam radioklausītāju pateicību un uzmundrinājumus, aicinot atkārtot kādu raidījumu, raidīt tos biežāk vai ilgāk.

Ik nedēļas veidojot raidījumus, ir uzkrājies patsvešs materiāls, kas varētu būt pamatā kādam populārā valodā rakstītam krā-

jumam. Tas noderētu plašākai sabiedrībai, ja vien atrastos kāds
ieinteresēta izdevniecība.

Faldies par uzmanību!

Л. И. Игнатьева

НЕИЗМЕНЯЕМЫЕ ИНОЯЗЫЧНЫЕ НАЗВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКИХ
ГРУПП И ИХ ЯЗЫКОВ В РУССКОМ И ЛАТЫШСКОМ
ЯЗЫКАХ: СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ И НОРМАТИВНЫЙ АСПЕКТ

Наименования национально-этнических общностей, представляющих собой "такие групповые обозначения людей, которые выделяют лиц, обладающих определенными этническими характеристиками, из массы людей, не обладающих этническими характеристиками"¹, а также названия языков, обслуживающих эти общности людей, входят в словарный состав различных национальных языков и в то же время активно участвуют в формировании международного лексического фонда.

Конкретный лексический состав, также как и количественное соотношение этих двух тематических групп в любом языке примерно одинаковы и определяются, прежде всего, экстралингвистическими, социально-историческими факторами. В лексике современного русского языка общий удельный вес таких слов относительно велик: около 2160 наименований национально-этнических групп² и около 340 названий языков³.

Среди них выделяется группа заимствований, в грамматическом поведении которых обнаруживается ряд общих свойств. Она насчитывает приблизительно 1140 лексических единиц. Это, например, такие названия национально-этнических объединений людей с дальнейшим — названия национальностей или ННД, как манси, иоруба, ханты, нари, маори, амкара, урдуг, суахили и др., и

¹ Суперанская А. В. Групповые обозначения людей в лексической системе // Имя нарицательное и собственное. — М., 1978. — С. 72.

² Кадеева М. И. Вариативность в группе потенциальных pluralia tantum (спор и ативный аспект): Дисс. ... канд. филол. наук. Приложение. — М., 1989. — С. 3-25.

³ Гиляровский Р. С., Гринин В. С. Определитель языков мира по письменностям. — М.: Наука, 1964.

наименования языков (в дальнейшем - НЯ): телугу, эве, фуль, пушту, сонгаи, сомали, тви, акан, бамбара, бенгали, галла, ганда, дагоме и др. Значительная часть слов этой группы не нашла отражения в современной кодификации и нуждается в оценках с системно-грамматической и нормативной точек зрения.

Их главная грамматическая особенность заключается в том, что при освоении в русском языке НН и НЯ уподобляются, главным образом, в атрибутивной функции и включаются в речевые построения в неизменяемой форме, образуя с исконным словом семантически единое наименование, которое является одним членом предложения, т.к. ориентировано на обозначение одного понятия.

"Народу батонка, жившему в этих местах, предстояло разделить судьбу Карибских скал" (Вокруг света, 1985. - №. - С. 39). "Здесь живет народ малинке, входящий в группу манде, или мандинго" (Вокруг света, 1986. - №1. - С. 9). "Кроме языка хауса, широко используемого многими народами, письменность создана также на языках канури, фуль, тамашек и арабском" (Брук С. И. Население мира. Этнодемографический справочник. М.: Наука, 1981. - С. 636).

"На языке фуль говорит народ фульбе, живущий в Западном Судане" (Языки Африки. Аннотированная библиография. - М.: Наука, 1974. - С. 42). Так формируется грамматическая модель аналитического типа, в которой иноязычное по происхождению НЯ или НН не имеет аффиксальных показателей связи, а выражает свое определительное значение простым примыканием к исконному слову, служащему для обозначения родового понятия: язык ланту, диалект дагоме, племя нага, народ амхара и др. Такие двусловные конструкции с аналитическим определителем в семантическом отношении характеризуются четким разграничением категориальных и дифференциальных признаков, что соответствует тенденции к семантической регулярности при номинации.¹

Главный компонент в наименовании - категоризатор понятия, или детерминатив (племя, народ, диалект, язык), - вводит иноязычное НН и НЯ в грамматическую и лексическую систему языка - заимствователя. Он служит средством узнавания нового слова, определяет его тематическую отнесенность и несет на себе грамматическую нагрузку, осуществляя связь заимствования с другими словами в предложении. Это значительно упрощает включение

¹ Способы номинации в современном русском литературном языке. - М.: Наука, 1982. - С. 32.

иноязычного, немотивированного с точки зрения сложившихся в заимствующем языке отношений слова, в синтагматические связи. Заимствование, являясь носителем дифференциального семантического признака, отвоевывает право на свою грамматику, сохраняет черты максимального сходства со своим прототипом в языке - источнике. Таким образом, в составе двусловной номинации происходит дифференциация функций между компонентами: исконное слово выполняет роль связующего звена, заимствованное НН или НЯ оказывается ударным в смысловом отношении.

Так, НН и НЯ образуя на первых этапах освоения в русском языке сложные наименования с неизменяемым определителем, вовлекаются в процесс развития аналитических связей, активно протекающий в современной русской грамматике и достаточно полно освещенный в лингвистической литературе ¹.

Рост аналогичных по структуре конструкций с примыкающим определителем типа в городе Раменское, в газете "Правда", поединок "Водник" - "Локомотив" в современном русском языке выступает определяющим фактором внутрисистемного характера при нормативной оценке двусловных аналитических наименований национально-этнических групп и их языков. Н. Ю. Шведова в книге "Активные процессы в современном русском синтаксисе" ² отмечает, что несклоняемость собственного неличного названия в роли приложения становится, если уже не стала, фактом литературной нормы. Другим фактором, способствующим укреплению наименований с аналитическим определителем типа язык амхара, племя нага становится все возрастающее влияние английского языка на современное развитие многих европейских языков, в том числе и русского. Как известно, грамматическую норму английского языка характеризует особая роль не флексий, но позиционных условий (т. е. элементов аналитизма) при выражении определительных отношений. Э. Хауген в статье "Процесс заимствования" ³, доказывая то, что английское влияние часто вело к перенесению в заимству-

¹ Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. - М.: Наука, 1968. - С. 42-105.

² Шведова Н. Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе. - М.: Наука, 1966. - С. 95-122.

³ Хауген Э. Процесс заимствования // Новое в лингвистике. - М.: Прогресс, 1972. - Вып. 4. - С. 344-393.

ющий язык нулевых показателей, отмечает его роль в аналитизации определительных значений на примере норвежского языка.

Аналитические конструкции для обозначения людей, объединенных по национально-этническому признаку, и для названия языков появляются и в латышском языке, с сильно развитой флексивной системой, например: urdu valoda, maori tauta, banlu valoda, zulu tauta и др..

"Grāmātā stāstīts par maori tautas vēsturi, kas kopē seniem laikiem mīt Jaunzēlandes arhipelāga salās" (Zv., 1978. - N. 6. - 29. lpp.). "Pēc runājošo skaita hindi valoda pieder pie pasaules visizplatītāko valodu grupas" (Pad. Jaun., 1985. - 17. febr. - 3. lpp.).

Так, лексические интернационализмы могут одинаково вести себя и при включении в речевые построения, способствуя тем самым возникновению сходных форм речи в грамматических структурах, например, латышского и русского языков, что в конечном счете упрощает общение и обмен информацией. По словам В. В. Акуленко, "развитие любого языка не может теперь избежать некоторых общих форм организации речевых сообщений, (тогда как другие формы, ограничиваемые структурными особенностями определенных языков и степенью их исторической связи, по - видимому, сохраняют ареальный характер)"¹.

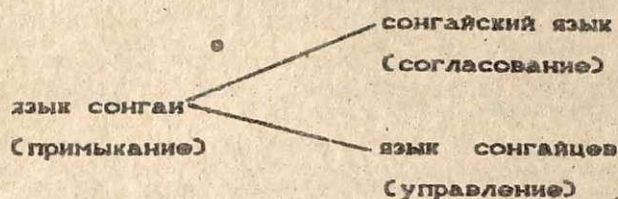
Принимая во внимание лексическую и формальную общность наименований типа язык телугу, народ маори в русском языке и telugu valoda, maori tauta в латышском, следует все же задаться вопросом: всегда ли внешняя похожесть ведет к внутренней идентичности структур, т. е. всегда ли совпадает грамматическая семантика (план содержания) сходных речевых форм, сближающих различные языки в плане выражения?

Если понимать под аналитизмом не внутрисловный, но контекстуальный способ выражения грамматического значения, то прежде всего необходимо выяснить, каков именно категориальная семантика представлен и я в аналитических конструкциях - наименованиях национально-этнических групп людей и названиях их языков - в русском и латышском языках.

О. категориальной природе неизменяемых заимствований с атрибутивным значением, служащих для обозначения языков, в

¹ Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. - Харьков: Изд-во Харьковского ун-та, 1972.

русском языке позволяет судить их функционально-семантическая и словообразовательная соотносительность с двумя сочетаниями, которые реализуют разные типы синтаксической связи, например:

Тем самым, в грамматической системе русского языка неизменяемое иноязычное имя в атрибутивной функции может быть отождествлено либо с формой родительного падежа имени существительного нулевого склонения, либо с именем прилагательным, формы согласования в роде, числе и падеже у которого получают аналитическое выражение.

Приблизится к однозначному решению вопроса о частеречной отнесенности НЯ: прилагательное или существительное - помогут наблюдения над речевой практикой, которая демонстрирует возможные пути для ассимиляции иностранного слова. Современный узус показывает, что, несмотря на всю законность существования в русском языке, аналитические наименования оказываются неустойчивыми.

Освоение иноязычных НЯ создает зону напряженного варьирования, обусловленную борьбой 2-х тенденций. С одной стороны, действует тенденция к экономии средств языкового выражения, а с другой - стремление заимствования с атрибутивным значением занять соответствующую "ячейку" в грамматической системе. Если реализация семантико-синтаксического способа экономии приводит к появлению эллиптических форм - однословных субстантиватов, то под воздействием системных закономерностей - закона аналогии - НЯ получают морфологическое оформление, обычное для русских прилагательных.

"Дж. Гринберг разделяет этот взгляд Д. Вестермана, за тем исключением, что он относит язык фуль к западноатлантической группе и не включает сюда язык сонгаи" (Языки Африки. - М.: Наука, 1968 - С. 200). "Число людей, употребляющих сонгаи как родной превышает несколько тысяч" (Языки и диалекты мира. - М.: Наука, 1982. - С. 7). "Американский лингвист Д. Гринберг признавал, что сонгайский язык составляет со всеми своими

диалектами особую языковую семью" (Языки Африки. Аннотированная библиография. - М.: Наука, 1974. - С. 42). Так, явления субстантивации и адъективации, возникающие в процессе ассимиляции иноязычных имен - названий языков - порождают 2 группы вариантных форм. Пары типа язык сонгаи/сонгаи репрезентируют одну и ту же лексическую единицу, которая в зависимости от стиля или от особенностей построения конкретного текста получает различное формально-грамматическое выражение. Тем самым, разноструктурные образования становятся функционально-семантическими эквивалентами, которые получают стилистическую специализацию: двусловные наименования характерны для полного и строгого стиля литературного языка, а при широкой употребительности и освоенности становятся основной формой введения в текст соответствующего понятия, однословные же субстантиваты носят отпечаток профессионального употребления и обеспечивают связность предложений при построении текста. Как реализация собственно морфологического уровня экономии воспринимается вариантность во второй группе (стипа язык сонгаи/сонгайский язык), которая сводится к конкуренции аналитических и синтетических структур в грамматическом классе прилагательных. Однако исторически более длинные, синтетические формы (сомалийский, фульский, амхарский, гандский и др.) возникают из более коротких в результате приспособления иноязычного слова - ИЯ к флективной системе русского языка - заимствователя, тогда как экономные, аналитические варианты (язык амхара, сомали, фуль, ганда и др.) свидетельствуют о его морфологической неформленности и грамматической зависимости. Сосуществование аналитических и синтетических вариантов названий языков поддерживается и их стилистической дифференциацией: маркированные флективные формы, идущие прежде всего из разговорной речи, противостоят стилистически нейтральным наименованиям аналитического типа. Другим средством разграничения вариантов выступает синтаксическая позиция. Строгая постпозитивность определяет норму употребления аналитических форм, склоняемые варианты обычно находятся в препозиции к определяемому слову.

Вариации второй группы отличаются грамматическим характером соотношения форм и тем самым помогают решить вопрос о частеречной отнесенности неизменяемых заимствований с атрибутивным значением, служащих для обозначения языков.

Грамматическая регулярность в появлении склоняемых

адъективов, созданных по образу существующей грамматической модели для оформления названий языков в русском языке, на месте аналитических форм позволяет с достаточной определенностью отнести иноязычные имена в сочетаниях типа язык банту к группе "аналитических прилагательных" (Панов М. В.) (ср. английский язык и язык банту/бантусский язык, немецкий язык и язык мари/марийский язык), не исключая возможности их субстантивации (язык маратхи - маратхи, язык телугу - телугу и др.). Следует отметить, что названия естественных языков в русском языке тяготеют к адъективации. При конкуренции аналитических и синтетических вариантов все чаще одерживают победу склоняемые формы имен прилагательных. Тогда как для названий искусственных языков (синтерлингва, окциденталь, эсперанто) характерен параллелизм двусловных наименований аналитического типа и однословных субстантиватов с явным преобладанием более коротких форм. Однако эта тенденция полностью не исключает возможности появления в рамках литературной нормы употреблений типа русско-эсперантский словарь. Стождествление неизменяемых НЯ в двусловных номинациях аналитического типа с существительными в род. п. возможно лишь для немногочисленных случаев совпадения названия языка и народа, говорящего на этом языке, когда в определенном контексте возникает необходимость подчеркнуть эту особенность.

В латышском языке сложилась другая грамматическая модель для обозначения языков. Главным средством номинации здесь выступают имена существительные вследствие широких возможностей в плане выражения атрибутивных значений¹: *angļi* (англичане) - *angļu valoda* (английский язык); *igauņi* (эстонцы) - *igauņu valoda* (эстонский язык); *ukraiņi* (украинцы) - *ukraiņu valoda* (украинский язык) и др. Русскому прилагательному, сл. к которому для обозначения языка, соответствует форма род. падежа мн. ч. латышского существительного со значением национально-этнической принадлежности лиц. В подражание этим формам и как следствие унификации создаются варианты словоформ типа *komi valoda/komiēšu valoda*, которые демонстрируют потенциальные возможности грамматической системы латышского языка для ассимиляции заимствованных НЯ и четко очерчивают границы нормы их

¹ Розенберг Я. Родительный беспредложный в роли определения в современной латышской литературной речи (в сравнении с русскими конструкциями): Автореф. ... канд. филол. наук. - Rīga, 1956. - 19 с.

употребления. В силу быстрой адаптации в латышской грамматике здесь варьируют лишь немногие грамматические формы, причем флективные варианты явно преобладают. Многие названия языков, сохранившие несклоняемые формы в качестве вариантов в русском языке, в латышском литературном языке не варьируют, т.к. приобрели словоизменительные аффиксы: ср. *benģāļu valoda* и язык бенгали/бенгальский язык, *hantu valoda* и язык ханты/хантыйский язык, *mansu valoda* и язык манси/мансийский язык и др. Словоизменение не коснулось малоупотребительных слов на гласный, например: *urdu valoda*, *hindi valoda*, *bantu valoda* и др. Характер грамматических отношений в таких аналитических конструкциях определяется сложившейся моделью, подчинившей себе большую часть заимствований: сущ. в форме род. пад. мн. ч. со значением национально-этнической общности + слово "язык", второй компонент является главным, тип синтаксической связи — управление. Она позволяет с достаточной точностью прогнозировать колебание нормы употребления в группе несклоняемых НЯ, а именно — появление наряду с аналитическими формами более перспективных в латышском языке флективных, или синтетических вариантов.

Неизменяемые названия языков в латышском языке, также как и в русском, включаются и в другой вид соотношений: *esperanto valoda/esperanto*. Он реализует семантико-синтаксический способ экономии языковых средств и заключается в свертывании словосочетания с НЯ в однословный субстантиват. "Alma mater savā sabiedrisko profesiju fakultātē rīko esperanto valodas kursus tieši tev". "Ja kādreiz sarunā ar jauniešiem paziņām iznāk pieminēt esperanto, gadās, ka sarunas biedra sejā atplaukst viszinīgais smaids — ā, tā ir tā valoda!" (Pad. Students, 1990. 15. okt. 3. lpp.). Так, в латышском языке более сильно, чем в русском, проявляется связь неизменяемых названий языков с грамматическим классом существительных.

В практике перевода, а также при составлении двуязычных словарей необходимо учитывать различия в грамматической семантике конструкций аналитического типа, которые обнаруживают сходство в лексическом и формальном отношении. Неизменяемые заимствования с атрибутивным значением, служащие для наименования языков и диалектов, в латышском языке являются препозитивными несогласованными определениями, а в русском попадают под влияние грамматической модели, основанной на синтаксическом согласовании.

Что касается названий национально-этнических общностей

людей, то они в грамматических системах обоих языков активно пополняют класс существительных склоняемыми и несклоняемыми формами. Именно поэтому двусловные аналитические наименования типа лат. maori tauta и русск. народ маори, возникающие на первых этапах освоения НН, как в русском, так и в латышском языке по аналогии могут быть включены в продуктивную группу конструкций с собственным неличным названием - существительным в роли приложения, например, в кинотеатре "Рига", "Rīga" kinoteātri. В процессе постепенного соотношения с грамматическими категориями заимствующих языков и при приспособлении к их словообразовательным системам НН образуют ареалы варьирующихся форм в виде трехчленных рядов, например, в русск. яз.: народ суахили/суахили/суахильцы, в лат. яз.: komi tauta / komi / komieši. Варьирование наименований национально-этнических групп, таким образом, в грамматическом отношении сводится к конкуренции субстантивирующихся сочетаний и субстантиватов, представляющих эллиптические (komi, суахили) и суффиксальные (komiēši, суахильцы) образования. Как отмечают специалисты по сопоставительной грамматике, "в латышском языке, более консервативном и устойчивом по своему грамматическому строю (чем русский - примеч. мое - Л. И.), особенно необычны слова без родовых и падежных окончаний. Поэтому в ряде случаев первоначально несклоняемые слова со временем приобретают окончания, а иногда и словообразовательные суффиксы, если неудобно непосредственно присоединить окончание к конечному гласному, и таким образом слова полностью утрачивают свой иноязычный облик"¹. Это относится и к иноязычным наименованиям национально-этнических общностей людей. Быстрая грамматическая адаптация является причиной того, что вариации НН в латышском языке по сравнению с русским составляют контрастно маленькую и малочастотную группу. Двусловные наименования в латышском языке отличаются низкой продуктивностью и некоторой искусственностью. Они могут появляться, в основном, под влиянием русского языка в профессиональной письменной речи. В нейтральном стиле литературного языка, а тем более в разговорной речи им предпочитают однословные субстантивные формы. В русском языке вариантность типа народ мари/мари/марийцы превращается в

¹ Семенова М. Ф. Несклоняемые имена существительные в русском и латышском языках // Известия АН Латв. ССР, 1962. - №1 (174). - С. 49-40.

стилистическое средство. С одной стороны, оно позволяет избежать повторов при построении текста, а с другой, способствует обогащению литературного языка, т.к. варьирующиеся формы ориентированы на различные сферы употребления: немаркированные двусловные варианты характеризуют нейтральный стиль, эллиптические формы - профессиональный узус, а суффиксальные предпочитают в разговорной речи.

Так, интернациональные явления при ближайшем рассмотрении в различных языках обнаруживают свою специфику, которая должна быть учтена в кодификации и при создании сопоставительных грамматик в целях сохранения национального своеобразия контактирующих языков.

Pēteris Vanags

Giedrius Subačius

IESKATS LIETUVIEŠU VALODNIECISKAJĀ LITERATŪRĀ (1989-1991)

Baltistica. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai.

I. 24 (1, 2). Vilnius: Mokslas, 1989. 202 p.

"Baltistikas" 24. sējuma pirmā daļa veltīta vārdu izcelsmes, bet otrā daļa -- formu izcelsmes problēmām. Autoru starpā E. P. Hamp, R. Eckert, Z. Zinkevičius, V. Urbutis, F. Kortlandt, T. Mathiasen, P. Dini u.c. Kursenieku valodas gramatiskās īpatnības aplūkojis F. Hinze rakstā "Grammatische Interferenzerscheinungen im Nehrungskurischen". Sējumā ievietots viens latviešu valodnieka P. Vanaga raksts "On the History of Baltic u-Stem Adjectives", kā arī recenzētas vairākas latviešu valodnieku grāmatas - B. Laumanes "Zvejvjetu nosaukumi Latvijas piekrastē", rakstu krājums "Latviešu valodas kontaktu pētījumi", A. Eiches "Latvian Declinable and Indeclinable Participles", A. Bergmanes un A. Blinkenas "Latviešu rakstības attīstība", V. Zepa "The Placenames of Latgola".

Baltistica. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. I. 25

(1, 2). Vilnius: Mokslas, 1990. 192 p.

"Baltistikas" 25. sējumā vairs nav vienotas tematikas -- raksti veltīti visdažādākajiem jautājumiem. To vidū divi latviešu valodnieku raksti: L. Balodes "Latvių ežerų pavadinimų darybos specifika" un P. Vanaga "On Latvian Adjectives and Adverbs Having a Root-end *k, g*". S. Karaliūnas aplūko vairākus baltu un slavu verbu ar nozīmi 'smelt' nozīmes un izcelsmi, to starpā arī la. *smēlt*. R. Butvydiene raksta par leišu (arī baltu vispār) radniecības terminu vēsturi -- šeit plaši aplūkots vārds *svainis* -- tā izcelsme un nozīmes. Citi krājuma raksti veltīti gan indoeiropēistikas problēmām (H. Mayer, A. Miliūtė, F. Villar), prūsistikai (M. Palmaitis, M. Tankevičiūtė, un M. Strimaitienė, W. Schmalstieg) lituānistikai (A. Valeckienė, S. Karaliūnas, J. Palionis, V. Urbutis, V. Labutis, W. Smoczyński, V. Vitkauskas u.c.). Sējumā arī vairākas recenzijas.

Kalbotyra. Lietuvas aukštųjų mokyklų mokslo darbai. T.40
(10). Vilnius: Mokslas, 1989. 114 p.

Žurnāla "Kalbotyra" 40. numura 1. burtnīcā aplūkoti dažādi lietuviešu literārās valodas un dialektu jautājumi. Vairāki raksti par fonētiku un fonoloģiju (B. Jasiūnaitė, V. Karosienė, D. Mikulienė, I. Remenytė). Citi raksti veltīti J. Boduēnam de Kurtenē (B. Bjalokozovič), M. Mažvida tekstu avotiem (P. Dini), dažādiem dialektoloģijas jautājumiem (V. Grinaveckis, M. Baužytė-Motiejūnienė), kā arī citām problēmām. Jēbkuņam valodniekam interesants būs arī raksts par konverģenci vārddarināšanā (L. Pažiūsis).

Kalbotyra. Lietuvas aukštųjų mokyklų mokslo darbai. T.41 (10). Vilnius: Mokslas, 1990. 117 p.

"Kalbotyras" 41. numurā arī galvenā uzmanība veltīta fonētikas un fonoloģijas problēmām (B. Jasiūnaitė, B. Stundžia, V. Karosienė, A. Girdenis, I. Remenytė). Līdztekus arī raksti par semantiku (E. Jakaitienė, J. Jakelaitytė), valodniecības vēsturi (G. Subačius, A. Vidžiūnas) u. c.

Abos "Kalbotyras" numuros arī recenzijas un notikumu apskats.

Lietuvių kalbotyros klausimai. XXVIII. Kalbų ryšiai ir sąveikos. Vilnius: Mokslas, 1989. 232 p.

"Lietuviešu valodniecības jautājumu" 28. sējums veltīts valodu sakaru un savstarpējās ietekmes problēmām. Pirmā rakstu sērijā aplūkoti lietuviešu perifērc izlokšņu sakari ar kaimiņu valodām, to skaitā ar latviešu valodu. Latviešu lasītājam visinteresantākie būs raksti: "Lituanizmai latvių limnonimijoje" (L. Balode), "Latviškos pavardes Lietuvoje" (A. Vanagas), tāpat A. Butkus raksts par latviešu valodas ietekmi lietuviešu izloksnēs Bauskas rajonā. Arī K. Garšvas rakstā "Kalbinės situacijos raida pakraščiu šnektose" nodaļa veltīta lietuviešiem un to valodai Latvijā – gan vēsturiskā, gan mūsdienu aspektā. Otrā grāmatas daļā no visdažādākiem redzes punktiem aplūkotās problēmas, ko rada divvalodība. Sējuma nobeigumā vairākas recenzijas, to vidū par rakstu krājumu "Latviešu valodas kontaktu pētījumi", kā arī apskats par divvalodības pētījumiem Latvijā (A. Kaulakienė).

Lietuvių kalbotyros klausimai. XXIX. Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos. Vilnius: Mokslas, 1991. 230 p.

"Lietuviešu valodniecības jautājumu" 20. sējumā aplūkoti lietuviešu valodas leksikas un terminoloģijas jautājumi. Krājuma rakstus var iedalīt vairākās grupās: daži raksti veltīti problēmām, kas saistītas ar "Lietuviešu valodas vārdnīcas" gatavošanu (K. Vosylytė, V. Vitkauskas u.c.), daži -- vēsturiskās leksikoloģijas jautājumiem (S. Ambrazas, S. Karaliūnas, A. Valeckienė). Interesanti raksti veltīti izlokšņu leksikai (A. Vidugiris un J. Petrauskas, E. Grinaveckienė), kā arī citām problēmām. S. Karaliūnas savā rakstā "Kalbotyros pastabos" cita starpā aplūko arī ide "ghostis 'ciemiņš' un uzskata, ka la. dial. *gasts, gašķis, gaška* ir senī mantoti vārdi.

Lituanistica. Lietuvos mokslu akademija. Vilnius: Academia, 1990. Nr. 1, 28 p., nr. 2, 116 p., nr. 3, 116 p., nr. 4, 100 p.

Jaunais Lietuvas Zinātņu akadēmijas žurnāls "Lituanistica" veltīts arheoloģijas, valodniecības, literatūras, folkloras, etnogrāfijas un mākslas jautājumiem un turpina iepriekšējā izdevuma "LTSR Mokslu Akadēmijas darbi. A sērija" tradīcijas. Žurnālā publicēti gan Lietuvas, gan ārzemju zinātnieku raksti. Pirmajā numurā valodai veltīti raksti: par leišu valodnieku Pranu Skardžu (A. Sabaliauskas), par frazeoloģismiem ar komponentu "rutks" leišu un austrumslāvu valodās (R. Eckert). Otrajā numurā J. Palionis raksta par kādu anonīmu 16. gs. beigu lietuviešu garīgo dziesmu krājumu. Trešajā numurā ļoti interesants raksts par citu valodu īpašvārdu atveidi un problēmām (V. Ambrazas), arī raksti par S. Daukanta lielo poļu-leišu vārdnīcu (G. Subačius), par u-celma īpašības vārdu likteni leišu valodā (P. Vanags). Ceturtajā numurā interesi rada teorētisks raksts par valodu kontaktu problēmām (G. Grazevich). Baltistiem noderīgi būs arī vēsturnieku un arheologu (A. Girininkas, A. Hermann, A. Astrauskas) raksti par baltu izcelsmes un senvēstures jautājumiem.

Lituanistica. Lietuvos mokslu akademija. Vilnius: Academia, 1991. Nr. 1, 99 p., nr. 2, 111 p., nr. 3, 119 p., nr. 4, 128 p.

"Lituanistikas" 1991. g. burtnīcās mazāk uzmanības veltīts valodniecībai. Otrajā numurā raksti par solidzināmajam konstrukcijām K. Širvīda darbā "Punktai sakymų" (A. Judzēntis), par Lietuvas oikoniem (M. Razmukaitė). Trešajā numurā raksts par funkcionālo gramatiku un lietuviešu valodu (A. Valeckienė), bet ceturtajā -- par vārda malūnas 'dzirnavas' izcelsmi (S. Ambrazas).

dzīvie dabas ķermeņi un parādības, krāsas un citas īpašības, ticība, skaitļi u.t.t. Katrā šai semantiskajā grupā vārdi sakārtoti alfabēta kārtībā, aplūkots to etimoloģija un lietojums vecajos rakstos. Visur, kur vien iespējams, līdzās leišu vārdiem minētas arī latviešu paralēles. Monogrāfijas noslēgumā neliela nodaļa par pirmo rakstu pieminekli leksikas īpatnībām un jaunvārdu radīšanu. Grāmatu papildina un lietošanu atvieglo visu minēto lietuviešu valodas vārdu saraksts.

Амбразас В. Сравнительный синтаксис причастий Балтийских языков. Вильнюс: Mokslas, 1990. 202 p.

Lietuviešu sintakses pētnieks V. Ambrāzs savu monogrāfiju veltījis baltu valodu divdabju sintaktisko konstrukciju salīdzinošai un vēsturiskai analīzei. Pirmā nodaļā aplūkoti vispārīgie sintaktiskās rekonstrukcijas principi, otrā -- baltu valodu divdabju sistēma. Tālāk trīs plašās nodaļās analizēts divdabju lietojums: atributīvā, puspredikatīvā un predikatīvā funkcijā. Atsevišķi analizētas dažādu divdabju grupu lietojuma īpatnības. Neliela nodaļa veltīta divdabju lomai teikuma struktūras attīstībā. Latviešu lasītājam grāmatu sevišķi nozīmīgu dara plašais un ļoti daudzpusīgais latviešu valodas materiāls gan no tautasdziesmām, gan no vecajiem rakstiem.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. I. 4. Lietuvių kalba XVIII - XIX a. Vilnius: Mokslas, 1990. 331 p.

Z. Zinkeviča "Lietuviešu valodas vēstures" 4. sējuma aplūkots lietuviešu valodas attīstība no 18. gs., kad sāka panīkt līdz tam pastāvējušais Austrumlietuvu rakstu valodas variants, līdz 19. gs. otrajai pusei, kad veidojās mūsdienu lietuviešu literārās valodas pamati. Grāmata iedalīta vairākās daļās. Pirmajā aplūkots leišu valodas stāvoklis 18. gs. Lietuvas-Polijas valsts pārkārtošanas laikā. Minēti gan ekonomiskie, gan sociālie apstākļi, kas mazināja lietuviešu valodas un rakstu lomu šai gadsimta. Grāmatas otrā daļa veltīta lietuviešu valodai cariskajā Krievijā. Pēc politiskās, ekonomiskās un kultūras situācijas apskata atsevišķās nodaļās aplūkoti 19. gs. autori, kas rakstīja bālsnoties uz žemaišu dialekta (D. Poška, S. Daukantas, M. Valančius, L. Ivinskis u.c.), Austrumlietuvu autoru (A. Strazdas, K. Aleknavičius u.c.), kā arī lietuvāukštāišu (M. Akelaitis, J. Juška, A. Juška u.c.) rakstu valodai. Trešajā daļā

raksturota leišu valodas situācija Mazajā Lietuvā (Austrumprūsijā), īpaša uzmanība pievērsta valodnieku (F. Haack, J. Erodowski, K. Milkus u.c.) darbiem, kā arī ģermanizācijas pastiprināšanai un lietuviešu valodas lomas samazināšanai.

Vēl gaidāmi divi Z. Zinkeviča plašās monogrāfijas sējumi: 5. sēj. būs veltīts lietuviešu valodai laikā no 19. gs. 70. gadiem līdz 2. pasaules karam, bet 6. sēj. -- lietuviešu valodas attīstībai visjaunākajā laikposmā.

Gaivenis K., Keinys S. Kalbotyros terminu žodynas. Kaunas: Šviesa, 1990. 278 p.

Šī valodniecības terminu vārdnīca, kas paredzēta galvenokārt skolotājiem un studentiem, ir skaidrojoša tipa vārdnīca un būs noderīga arī latviešu lasītājiem, baltu filoloģijas speciālistiem, kas grib lasīt un rakstīt lietuviski. Vārdnīcā ievietots ap 1800 terminu. To skaidrošanā īpaši daudz izmantots leišu valodas materiāls. Turklāt katrs termins tulkots angļu un krievu valodā. Grāmatas nobelgumā pieņemti angļu un krievu terminu alfabētiskie rādītāji, kas atvieglo vārdnīcas lietošanu tulkošanai.

Maciejauskiene V. Lietuvių pavardžių susidarymas. XIII-XVIII a. Vilnius: Mokslas, 1991. 320 p.

V. Maciejauskiene savā monogrāfijā aplūko lietuviešu uzvārdu izveidošanos 13.-18. gs. Pētījums balstās uz plaša faktu materiāla (vairāk nekā 110 tūkstoš personvārdu). Pirmajā daļā aprakstīts, kā pakāpeniski nostabilizējās cilvēku saukšana divos vārdos (t.i. radās uzvārdu aizmēpi). Otrās daļas atsevišķās nodaļās analizēta lietuviešu uzvārdu formēšanās un attīstība 15., 16., 17. un 18. gs. Trešā daļa veltīta uzvārdu stabilizēšanas īpatnībām: to variantiem, patronimo piedēkļu atmešanai un lietuviešu uzvārdu slāviskošanai. Ceturtajā daļā atbildēts uz jautājumu, no kā veidojušies leišu uzvārdi, bet pēdējā grāmatas daļa veltīta lietuviešu sievietes uzvārdu attīstībai 16.-18. gs. Monogrāfija būs ļoti noderīga arī latviešu uzvārdu pētniekiem, īpaši tiem, kas interesējas par Latgali, kuru ar Lietuvu saista vēsturiska kopība aplūkotajā laikā.

Žodžiai ir prasmės. T.1. Vilnius: Mokslas, 1991. 118 p.

Atjaunotās Lietuviešu valodas biedrības (Lietuvių kalbos

draugiĶā) sagatavotais rakstu krājums domāts zinātnes un valodas popularizēšanai. Interesantos rakstos aplūkotas dažādas problēmas. Pirmā nodaļa (A. Piročkinas, V. Vitkauskas, G. Orvell u.c.) veltīta valodas un tautas savstarpējām attiecībām, otra (J. Karaciejus, A. Salys, A. Sabaliauskas u.c.) -- vārdu vēsturei un lietojumam, trešā daļa (S. Valentis, B. Stundžia u.c.) -- galvenokārt dailliteratūras valodai. Ceturtajā nodaļā A. Sabaliauskas un B. Stundžia sniedz vairāku ievērojamu baltistu biogrāfijas -- J. Gerulis, J. Otrebski, T. Mathiassen, W. Smoczyński, J. Range.

Grinaveckis V. Lietuviu kalbos tarmlu kirčiavimo klausimai. Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas, 1991. 150 p.

Grinaveckis V. Lietuviu tarmės. Fonetika. Morfoloģija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas, 1991. 373 p.

Divas Vilņas pedagoģiskā institūta profesora V. Grinavecka grāmatas veltītas dažādiem lietuviešu dialektoloģijas jautājumiem. Pirmajā pētītas tādas izlokšņu akcentoloģijas problēmas, kas līdz šim nav izskaidrotas vai arī bijušas vispār nezināmas. Otrajā grāmatā apkopoti dažādi 1975. - 1990. g. sarakstīti raksti, no kuriem daļa jau publicēta Rietumēropas valodnieciskajos žurnālos: "Indogermanische Forschungen", "Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung" u.c. Daļa rakstu šai grāmatā publicēta pirmoreiz.

Korsakas J. Lietuviu kalbos inversinis žodynas. Kaunas: Sviesa, 1991. 254 p.

J. Korsaka lietuviešu valodas inversā vārdnīca paredzēta galvenokārt lietuviešu skolotājiem, studentiem, skolniekiem, tiem, kas mācās un māca leišu valodu. Mazāk noderīga vārdnīca būs valodniekiem, jo vārdu izvēlei trūkst skaidra principa, daudzu vajadzīgu vārdu tajā nav.

Pakerys A. Tarptautiniu žodziu kirčiavimas. Kaunas Sviesa, 1991. 334 p.

A. Pakera grāmatā aplūkota svešvārdu jeb starptautisko vārdu akcentēšana lietuviešu valodā. Pirmajā daļā raksturoti vispārīgie akcentoloģijas principi, izklāstīti likumi, pēc kuriem var noteikt uzsvāra vietu, intonāciju, uzsvāra pārvietošanos. Otrajā daļā svešvārdu inversā vārdnīca, kas skaidri parāda uzsvāra

regularitāti vārdiem ar vienādiem formantiem. Vārdnīca nodarēs
tiem, kas runā un mācās lietuviešu valodu.

Lietuvių pavardžių žodynas /A. Vanagas, V. Maciejauskienė,
M. Razmukaitė. T. 2. L-Ž. Vilnius: Mokslas, 1989. 1356 p.

Lietuvių užvārdu vārdnīcas otrais sējums aptver mūsdienu lietuviešu uzvārdus no L līdz Ž un balstās uz tiem pašiem principiem kā pirmais sējums, kurš iznācis 1985. g. un aplūko uzvārdus no A līdz K. Vārdnīcā savākts ļoti plašs uzvārdu materiāls gan no dzīvās valodas, gan no dokumentiem. Katrā šķirklī līdzās pamatvārdam doti arī uzvārda varianti, tad norādītas vietas, kur uzvārds sastopams, kā arī ģimeņu skaits ar šādu uzvārdu. Šķirklja beigās iespēju robežās sniegta arī etimoloģiska informācija par katru uzvārdu. Starp uzvārdiem sastopams arī ne mazums latviskas cilmes vārdu, turklāt vienmēr norādīts, ja ģimene ar šo vārdu uzskata sevi par latviešiem.

Pallionis J., Sabaliauskas A. Rytu slavų kalbininkai lituanistikos baruose. Vilnius: Mokslas, 1990. 104 p.

Grāmata veltīta austrumslāvu valodnieku devumam lituānistikā un baltistikā. Hronoloģiskā secībā aplūkoti visi nozīmīgākie pētnieki un viņu darbi. Pirmā nodaļā runāts par lietuviešu valodas pētījumiem no 19. gs. sākuma līdz 1918. g. -- par M. Lomonosova, A. Vostokova, F. Fortunatova, A. Sahmatova u.c. darbiem. Otrā nodaļa veltīta laikposmam no 1918. g. Šeit atsevišķi grupēti Maskavas (M. Petersons, V. Toporovs, Vjač. Ivanovs u.c.), Leningradas (B. Larins, J. Otkupščikovs u.c.), Ukrainas (L. Bulahovskis, A. Nepokupnijs u.c.), Baltkrievijas (A. Birila, V. Martinovs u.c.) valodnieki un viņu darbi. Grāmatā, protams, ir plaša bibliogrāfija, kas noderīga visiem baltistiem.

Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksika. Vilnius: Mokslas, 1990. 335 p.

Ievērojamais baltu leksikas pētnieks A. Sabaliausks savā monogrāfijā plaši aplūkojis dažādus lietuviešu valodas leksikas slāņus salīdzinoši vēsturiskā skatījumā. Atsevišķās nodaļās sakārtota senā indoeiropēiska leksika, baltiem un slāviem kopīgā leksika, tikai baltu valodām raksturīgā, kā arī tikai leišu valodai raksturīgā leksika. Daļa grāmatas veltīta arī aizguvumiem, to skaitā nodaļa arī par latviskiem lietuviešu valodā. Katrā nodaļā vārdi iedalīti semantiskās grupās: ķermena daļas, radniecība un sabiedrība, dzīvnieku valsts, augu valsts, ne-

Dzintra Paegle

KĀRLIS DZILĻEJA - LATVIEŠU VALODAS MĀCĪBGRĀMATU AUTORS

1991. gadu varam saukt par Kārļa Dzilļejas gadu, jo pagājuši 100 gadi kopš viņa dzimšanas un 1991. gadā viņa pieta atgriežas Latvijā.

Vērtēts (un vēl neizvērtēts) kā rakstnieks, dzejnieks, publicists, literatūrpētnieks, sabiedriska darbinieks, bet jo sevišķi maz apzināts kā latviešu valodas mācībgrāmatu autors, reizēm pat kļūdains. Tā Maijas Kalniņas rakstā "Kārlis Dzilļeja līdz 1944. gadam" (Varavīksne 1991) teikts, ka Kārlis Dzilļeja ir mācību grāmatu autors un viņa "gramatika "Mazais valodnieks" ir trīs daļās augstskolām" (pasvitrojums Dz.P.) (169. lpp.). Varbūt tā ir pārrakstīšanās vai drukas kļūda, bet "Mazais valodnieks, latvju valodas mācība ar uzdevumiem", ir trīs grāmatīgas pamatskolas I, II, III klasei, kas iznākušas 1926. gadā.

Šajā rakstā aplūkosim K. Dzilļejas latviešu valodas mācībgrāmatas - "Mazo valodnieku" un "latviešu valodas mācību trimdas skolām".

Vispirms par "Mazo valodnieku". Tātad tās ir trīs mācību grāmatīgas ar nelielu lappušu skaitu:

K. D z i l l e j a . Mazais valodnieks. Latvju valodas mācība ar uzdevumiem. I. Pamatskolas pirmajai klasei. Pēc Izglītības Ministrijas jaunākās programmas. Rigā: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 39 lpp.

K. D z i l l e j a . Mazais valodnieks. Latvju valodas mācība ar uzdevumiem. II. Pamatskolas otrai klasei. Pēc Izglītības Ministrijas jaunākās programmas. Rigā: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 47 lpp.

K. D z i l l e j a . Mazais valodnieks. Latvju valodas mācība ar uzdevumiem. III. Pamatskolas trešajai klasei. Pēc Izglītības Ministrijas jaunākās programmas. Rigā: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 54 lpp.

"Mazajā valodniekā" pirmajai klasei valodas teorija aplūkota minimāli. Ir skaidrots teikuma jēdziens, vārds, vārda balsieni

(zilbes), skaņas un burti. Skaidrojuma veids piemērots bērnu vecumam, piemēram, par vārdu pārvešanu jaunā rindā ir šāds teksts:

"Veselu vārdu nevar rindā nobeigt, tad daļu pārnes uz nākošo rindu. Pārnest var tikai balsienus. Piemēram, sadzir-dējusi, sadzirdē-jusi, sadzirdēju-si" (15. lpp.)."

Valodas vingrinājumi grāmatinā daudzveidīgi, reizēm ar rotaļu elementiem, piemēram, "liec + vietā patskaņus un - vieta līdzskaņus tā, lai ... 4. rindā iznāktu Vidzemes liela upe. ---" (Gauja). (Autors divskaņus sauc par saliktiem patskaņiem).

Liela vēriba mācību grāmatā pievērsta īso un garo patskaņu nošķiršanai rakstos. K. Dzīlleja gramatikas teoriju mēģina iekļaut viegli iegaumējamos, pašsacerētos pantos. Tas bija īpašs metodisks papēmiens, ko tolaik lietoja skolotāji, lai atvieglotu mācību vielas apguvi. Pēc skolotāja izvēles čādi "dzejojī" bija jāmacās no galvas. Piemēram, "kad raksta -ā-? Vārdus ar -āt, -āju, -āšu, -ādams, -ājams.

Tāc, kā tev vajag strādāt?

Par ko tev vajag gādāt?

Tu allaž čakli strādā!

Par sev' un citiem gādā!

Tātad:

Es čakli strādāju,

tu, viņš un viņa, viņi, viņas arī čakli strāda,

Bet ja mēs visi tā strādājam,

tad jūs citi tikpat čakli strādājat!

Kad ziedu laicips nāk,

Tad visi dziedāt sāk:

Es dziedādama vien staigāju,

Tu putniem līdzī vidžināji,

Viņš, viņa jautri trallināja,

Mēs gana skaļi lēlinājām,

Jūs arī dziesmas skandinājāt,

Viņi, viņas liksmot neapstāja." (no 15. -16. lpp.)

Mācību grāmatā ir vingrinājumi, kuros mācīts nošķirt ko no kod, ja no jā, par no pār u.c.

"Ma zajā valodniekā" otrai klasei autors mācību grāmatā iepazīstina ar jēdzieniem par priekšmetiem, īpašībām un darbībām, pēc tam ar lietvārdu, īpašības vārdu, darbības vārdu. Savdabīgi

skaidrota lietvārdu locīšana. Piemēram:

"Kā loka lietvārdus.

Vīriēšu kārtā (dzimtē)

Nominatīvs: Kas jums mājās ir?

Vsk. zirgs, kumelš, vērsis un medus

Dsk. zirgi, kumēļi, vērši -

Ģenitīvs: Kā nav kalpa vīram?

Vsk. zirga, kumēļa, vērša, medus

Dsk. zirgu, kumēļu, vēršu -

Datīvs: Kam ir liela vērtība?

Vsk. zirgam, kumēlam, vērsim, medum

Dsk. zirgiem, kumēļiem, vēršiem, -

Akuzatīvs: Ko var pārdot par naudu?

Vsk. kumēļu, zirgu, vērsi, medu

Dsk. zirgus, kumēļus, vēršus. -

Instrumentālis: Ar ko saimnieks var lepoties?

Vsk. ar zirgu, ar kumēļu, ar vērsi, ar medu

Dsk. ar zirgiem, ar kumēļiem, ar vēršiem, -

Lokatīvs: Kur saimnieks atrod prieku?

Vsk. zirgā, kumēļā, vērsi, medū

Dsk. zirgos, kumēļos, vēršos, -

Vokatīvs: Kā mēs dažreiz uzrunājam?

Vsk. zirgi! kumēļi! vērši! -

Dsk. zirgi! kumēļi! vērši! - " (18. lpp.)

Pēc šāda parauga locīti arī sievietēšu kārtas (dzimtēs) lietvārdi galva, piere, acs, tad - protams, jautājumi citi.

Parasti, sākot jaunu tematu, mācību grāmatā vispirms ir ievirzes uzdevumi, kas iepriekš jau sagatavo skolēnu mācību vielas izpratnei. Piemēram, iepazīstot daudzas vārdus, vispirms ir jālasa Raiņa dzejolis, kurā uzsvērti darbības vārdi dažādas personu formās un laikos:

"Viens kaļu,

Viens maļu.

Viens sāļu gaļu.

Viens tesu,

Viens plēsu,

Viens ogles dzēsu.

Mācījos, mācījos - mocījos;

Tesu, plēsu. kalu, maļu - locījos ...

Kur tik daudz amatu mācīties iet?

Labāk pie cita pēc palīga skriet.

Dzīvosim kopu saimi -

Lai iet uz labu laimi." (29. lpp.)

Pēc tam ir valodas teorija:

"Iegaumējam. Vārdus, kas apzīmē priekšmetu darbību, sauc par darbības vārdiem. Darbība var notikt trijos laikos:

1. tagadnē: darbība notiek pašlaik (*Ēs kaļu, maļu*).
2. pagātnē: darbība jau notikusi (*Ēs kalu, maļu*).
3. nākotnē: darbība notiks turpmāk (*Ēs kalšu, mašu*).

Ja darbojas viena persona (*tu plūc(i) aiz ausim*). Ja darbojas vairākas personas (*jūs sitāt bumbu*), tad darbības vārds lietojams daudzskaitli." (30. lpp.)

Turpinājumā par darbības vārdu ir dažādi vingrinājumi, kuros rādīta darbības vārdu sinonimija, piemēram:

"Kas tur spīd, kas tur viz,
Daugavīpas malīpā?"

Trešās klases "Mazajā valodniecībā", salīdzinot ar iepriekšējām tā paša autora grāmatām, plašāks valodas teorētiskais materiāls: aplūkoti vienkārši un salikti vārdi, vārdu saisinājumi (tādi kā *LTĀ*), lietvārdu locīšana (klasificējot pēc dzimtes un vienskaitļa nominatīva locījuma galotnes), īpašības vārdu locīšana ar nenoteiktajām galotnēm, darbības vārds (atkārtojums un padziļinājums). Padziļinājumā aplūkota darbības vārdu karte (darāmā, ciešamā un vidējā), pārejošie un nepārejošie darbības vārdi. Pārejamība un nepārejamība skaidrota ar shematiskiem zīmējumiem, piemēram, *putnīpš taisa līgsdu*.

$P_1 \longrightarrow P_2$ (P -- priekšmets)

Trešajā klasē aplūkoti vēl skaitļa vārdi, vietniekvārdi, satiksmes vārdi (prievārdi) un saikļi. Skaidrots vienkāršs teikums ar dažādiem izteicēja veidiem, vienkāršs paplašināts teikums un savilkts teikums (teikums ar vienliedzīgām teikuma locekļiem).

Vingrinājumu tekstiem izmantotas tautasdziesmas, Raiņa, A. Birkerts, R. Blaumana, A. Upīša un citu autoru darbu fragmenti. Vingrinājumiem izvēlēti tādi teksti, kas rosina interesi, garīgumu. K. Dziļleja neizvairās no garākiem tekstiem, kas nav parasts mūsdienu valodas mācības grāmatās. Piemēram, sākot darbības vārda atkārtojumu un padziļinājumu, izvēlēts A. Upīša dzejolis "Ataudziņa", kas emocionāli atklāj bērna pārdzīvojumu par ataudzes (birztaļiņas) nociršanu. Dzejoli 34 rindas,

gramatiski analizējamie vārdi izcelti ar tumšāku iespiedumu.

Pēc 21 gada Stokholmā K.Dziļleja atkal pievēršas latviešu valodas mācību grāmatai, iznāk K.Dziļlejas un E.Rieksta "Latviešu valodas mācība trimdas skolām" (Vesterosa, Ziemeļblāzma, 1957, 126 lpp.). Priekšvārdā autori norāda, ka grāmata domāta "tiklab trimdas skolām kā mājniecībai. - Valodas mācības viela iedalīta divos koncentros tā, lai pirmā koncentra viela atkārtotos otrā koncentrā plašākā un sistemātiskā veidā. - Grāmatas saturs vistuvāk atbilst Eiropas zemju (Anglijas, Vācijas, Zviedrijas) latviešu skolām ar sašaurinātām un vienādotām programmām.

Grāmatas ievadījums (I nodaļa) patiesībā nav domāts bērniem, bet skolotājiem vai vecākiem. - Ievadījuma galvenais nolūks -- iemācīt pareizi izrunāt latviešu valodas skaņas, vārdus un teikumus, izskaužot trimdas zemju svešo valodu ietekmi, kas it īpaši sāk parādīties, kad bērni apmeklē sveštautu skolas." (5.lpp.).

Priekšvārda nobelgumā ir šādas rindas: "Lai šī grāmata palīdz latviešu jaunatnei svešniecībā saglabāt savu valodu!"

Mācību grāmata tiek iepazīstināta ar valodas mācības pamatjēdzieniem fonētikā, morfoloģijā, sintaksē. Gramatikas teorija brižiem skaidrota tēlaini, teorētiskais materiāls minimāls un labi pārskatāms. Piemēram, vienkārša paplašināta teikuma veidošana aprakstīta šādi:

"Atceries ziemas dienas!

Vai atceries, kā bija ziemā? Kad atmetās siltāks laiks, varēja iet ārā pīkoties dziļā sniegā. Un kad sāka velt mazu piciņu mīkstā sniegā, tā auga augumā. Savēlās tik liela sniega guba, ka varēja uzcelt resnu sniega viru. Tas stāvēja līdz pat pavasarim kā liels milziņš!

Tāpat var savēlēt arī lielu teikumu. Sāc vien ritināt vārdus, tie līp viens pie otra.

Papem vienkārša nepaplašināta teikuma divus vārdiņus: teikuma priekšmetu un izteicēju. Sāc līpināt tiem citus vārdus klāt -- iznāk garš teikums, ko nevarēs vienā rindā sarakstīt. Skaties, kas par varenu teikumul!

VĒTRA

(teikuma priekšmets)

SAPŪTA

(izteicējs)

neganta sniega

negaidot nakti malās kupenas

isā visās dziļās

Divi vārdi (vētra sapūta) tie salīpuši ar daudziem citiem vārdiem; lūkosim tos sakārtot teikumā. Lasīsim:

Neganta sniega vētra isā nakti sapūta visās malās dziļās kupenas.

Daži teikuma paliglocekļi saistās ar teikuma priekšmetu (vētra), citi - ar izteicēju (sapūta). Tie atbild uz jautājumiem:

Kāda vētra sapūta? (sniega vētra).

Kāda sniega vētra? (neganta).

Kā sapūta vētra? (negaidot).

Kad sapūta vētra? (isā nakti).

Ko sapūta vētra? (dziļās kupenas).

Kur sapūta vētra? (visās malās)."

(49.-50.lpp.)

Grāmatas nobeiguma daļā aplūkoti jautājumi par latviešu valodas kopšanu, skolēnu sacerējumu veidēm (aprakstu, vēstījumu, tēlojumu, pārspriedumu un raksturojumu). Nodaļā "Latviešu valoda svešumā" (120.-123.) ir norādījumi par latviešu valodas tīrības saglabāšanu, kur izmantots E. Blesešes citāts, kas aktuāls arī latviešiem Latvijā:

"Mums jāatturas un jāvairās no visādām svešām ietekmēm gan atsevišķu aizgūtu vārdu veidā, gan izteicienos, gan arī formās, kas pārveidotos un nenormālos dzīves apstākļos no visām pusēm laužas iekšā mūsu valodā un nevajadzīgi to izraibo. It īpaši nopietni jāsargās no visa, kas varētu satricināt mūsu valodas nacionālos un iedzimti latviskos pamatus." (120. lpp.)

Grāmatā rādīta latviešu valodas vieta citu pasaules valodu vidū (zīmēts indoeiropiešu valodu ciltskoks), raksturoti latviešu valodas dialekti un minēti lielākie latviešu valodas kopēji.

Valodas maticības vingrinājumu tekstiem izmantotas tautasdziesmas, pasakas, A. Brigaderes, K. Skalbes, J. Sirmāņa, J. Jaunsudrabiņa, Raiņa, E. Virzas, F. Bārdas, A. Egliša, Valža,

Plūdopa, Z.Lazdas un citu autoru darbi. Tajos atspoguļojas
Lzimentenes mīlestība, ilgas pēc brīvas Latvijas, modināts
lepnums par latviešu tautu, cildinātas tās morāles īpašības. Un
cerība, ka Latvija būs atkal brīva.

Tā, runājot par latviešu valodas seniskumu, teikts: "Tā
(latviešu valoda) neizniks, kamēr vien pasaulē dzīvos latviešu
tauta un kamēr latvieši kops un glabās savu valodu. Tā ir senas
pagātnes un būs vēl tālas nākotnes valoda, kā tas izsacīts dzijas
vārdos:

" Pret tālo mūžību iet latvju gars kā k īvs,
Plūst latvju valoda kā zaigojoša strāva
Un atspīd debesis bez duļķa un bez rāva,
Kur drošu skatu paceļ cilvēks cēls un brīvs."

(Zinaida Lazda.) (123. lpp.)

K.Dziļleja sarakstījis ap pussimts grāmatu vairākās nozarēs,
bet tikai divas reizes ir ķēries pie l a t v i e š u v a l o -
d a s m ā c ī b g r ā m a t u r a k ū ņ i ņ a n a s. Un, kā teicis
literatūrzinātnieks Ilgonis Bērsons, "sava talanta sēklu kaisījis
tur un tad, kur un kad vien redzējis labu zemi digšanai".¹

---

¹ Bērsons I. Jauns lūdums - Dziļleja. Materiāli bibliogrāfijai
// Karogs. 1991. -11./12.nr.225.lpp.

Lidija Leikuma

SKOLOTĀJU SKOLOTĀJA VALERIJA SEILE - SIMTGADNIECE

Ikvienas tautas nenoliedzama bagātība ir personības, kas darbojušās tās kultūras laukā. Tādu netrūkst arī Latgalei.

1991. gada maijā un jūnijā Latgales pusē plaši tika atzīmēta izcilās pedagoģes makašānietes Valerijas Seiles simtgade - notika pedagoģiskie pasākumi Daugavpils, Rēzeknes un Krāslavas rajona un pilsētas skolās, referātu pēcpusdienas studentiem un zinātniekiem, vairākas grāmatu un citu materiālu izstādes, piemiņas plāksnes atklāšana pie bijušā Daugavpils Valsts skolotāju institūta ēkas, absolventu tikšanās, svinīgs sarīkojums Daugavpils Vienības namā, jaunā pieminekļa iesvētīšana pilsētas katoļu kapos u. tml. Kas viņa bija -- šī pēckara gados nepelnīti aizmirstā jauno skolotāju audzinātāja? Izsekosim īsumā slavenas Latgales meitas dzīves gājumu!

Valerija Seile dzimusi 1891. gada 22. jūnijā Rēzeknes apriņķa Makašānu pagasta Seiļos zemnieku Borbolas un Benedikta Seiļu ģimenē. Saime bijusi bērniem svētīta, bet visi Valerijas brāļi un māsas miruši mazotnē, izņemot māsu Veroniku, kura nodzīvojusi līdz 26 gadu vecumam. Pilnu cilvēka mūžu liktenis bija nomērijis vienīgi augumā mazajai un trauslajai atvasei Valerijai, kura bērnībā un daļēji jaunībā pārpārēm izbaudījusi visada veida materiālas grūtības, kļuva par pirmo augstskolas absolventi no Latgales.

Seiļu ģimene, šaurās rocības dzīta, agri pārcēlās uz Sankt-Pēterburgu, kur arī sākās Valerijas skolas gaitas, līdz 1916. gadā viņa absolvēja Bestuževa Augstāko sieviešu kursu filoloģijas filozofijas nodaļas krievu vēstures grupu ar pirmās pakāpes diplomu. Spējīgajai absolventei tika piedāvāts gatavoties zinātniskam darbam pie slāvu vēstures katedras augstskolā, kura tikko absolvēta, tomēr Valerija Seile turpmākās dzīves uzdevumu jau bija izraudzījusies. Tas palika nemainīgs arī daudzajos vēstures griežos. Tas bija -- celt izglītības līmeni dzimtenē. Un tā tautas izglītības druvā tika nostrādāt vairāk nekā 40 gadi (sākusi 1916. g. Rēzeknē, beigusi 1957. g. Rīgā).

1916. gadā V. Seile kļuva par krievu valodas un vēstures skolotāju Rēzeknes sieviešu un vīriešu ģimnāzijā, kā arī Tirdzniecības skolā. Mainoties vēsturiskajai situācijai valstī, pieauga nepieciešamība pēc darbiniekiem, kuri varētu vadīt izglītības darbu Latvijā, ieskaitot Latgali. V. Seile kļuva par Tautas padomes locekli (1918.-1920.), kuras pārziņā ir skolu jautājumi. Ar dziļo inteliģenci un labajām runas spējām jau tad Valerijs Seile kļuva par latgaliešu līderi. Autoritāte pieauga, tiekot ievēlētai par Satversmes sapulces locekli un izglītības ministra biedri (1920.-1922.). Visos šajos amatos V. Seile vistiešākajā veidā varēja līdzēt atdzimt Latgalei un latviskai izglītībai tajā, kā arī sekmēt Latvijas izglītības sistēmas veidošanos kopumā.

Par kādu jautājumu risinājumiem tad talaika augsto amatu pildītāja iestājās vispirmām kārtām?

Jāsāk ar V. Seiles rūpēm par skolu celtniecību un atjaunošanu Latgalē, jo viņa uzskatīja, ka visa Latvija jānostāda tādā līmenī, lai visi tās iedzīvotāji varētu baudīt vienlīdzīgu izglītību. Bet, kā pierādījusi vispārējā Latvijas iedzīvotāju tautskaite 1920. gadā, Latgalē pamatskolas apmeklējot tikai 18 procenti bērnu (salīdzinājumam -- Zemgalē -- 40, Kurzēmē -- 45, Vidzemē -- 60 procenti). Tās, protams, ir atšķirīgu vēsturiskās attīstības apstākļu (vēlāka dzimtbūšanas atcelšana, drukas aizlieguma laiks, ilgstošas slavizācijas tendences u. tml.) sekas, bet tās var un vajag likvidēt, dzīvojot Latvijas brīvvalstī. Nav jau tā, ka Latgales zemnieki negribētu bērnus sūtīt skolās (kaut arī viņi ne vienmēr izprot izglītošanās nozīmi), bet neesot jau uz kuriem sūtīt. Trūkst skolu un skolotāju, irētājās zemnieku mājās parasti tik liela saspiestība, ka, piemēram, rakstu darbus nav iespējams vadīt... Pēc tādas lietas apstākļu noskaidrošanas attiecīgajā Satversmes sapulces sēdē, protams, tika nolēmts, ka jāpiešķir līdzekļi Latgales skolu celtniecībai.

V. Seile par vienu no izglītības sistēmas uzdevumiem uzskatīja arī vidusskolu tīkla organizēšanu Latgalē, jo saprata, ka tikai no to absolventiem var rasties nākamie vietējie tautskolotāji. Galvenokārt viņas pūļu rezultātā 1922. gada vidusskolas bez Rēzeknes darbojās jau arī Varakļos, Ludzā, Balvos un Daugavpilī (divas), 1923. gadā -- jau astoņas. Un tomēr stāvoklis Latgalē palika maziepriecinošs: arī turpmāk, jo, ka konsta-

tē V. Seile 1938. gadā, Latgales ģimnāzijās mācās tikai 11,2 procenti latviešu, kaut bērnu skaits te krietni lielāks nekā citos Latvijas apvidos.

V. Seile aicina jauniešus iegūt gan arodizglītību, jo kāda amata prasni pieprasot pats laikmets, gan vispārejo taglītību, jo tikai tā paverot istos gara apvāršpus, ļaudama dziļāk izprast valsts un cilvēku likteņus, un līdz ar to labāk saprast paša pienākumus un uzdevumus.

Interesantas diskusijas risinājušās jautājuma par ticības mācības stundām, pret kurām kategoriski nostājies K. Dēķens, bet kuras aizstāvējis, piemēram, K. Skalbe, sacīdams, ka reliģijas mācīšana dodot daudz dzīva, audzinoša materiāla. V. Seile bija tais ieskatos, ka ticības mācībai skolās ir jābūt, bet ka nevajadzētu piespiest to apmeklēt skolēnus, kuru vecāki ir pret šo priekšmetu. Kas attiecas uz Latgali, tad tās iedzīvotāji mēcējuši lasīt arī drukas aizlieguma tumsajā posmā, un tas esot baznīckungu nopelns (debatēs oponenti sacīja, ka Latgale tikai tāpēc palikusi tumsā, ka tur valdījis baznīckungu iespaids).

Detalizētāk par V. Seiles darbu toreizējas Latvijas Republikas izglītības sistēmas veidošanā sk. Daugavpils Pedagoģiskā institūta izdevumā "Valerijai Seilei -- 100"¹.

Ar 1922. gadu, kad Saeimas vēlēšanās Latgales Zemnieku partija piedzīvoja neveiksmi, V. Seile vairs nevar tik aktīvi iekļauties izglītības sistēmas pilnigošanā un demokratizācijā, toties izlolotās idejas var sākt likt lietā, audzinot jaunos skolotājus.

Ar 1923. gada 15. jūliju Valerijai Seilei uzdots pildīt likvidējamās Daugavpils pedagoģiskās vidusskolas direktores pienākumus. (Šī skola, kas darbu sāka 1921./22. m. g., tika saukta arī par Daugavpils skolotāju semināru un faktiski bija pirmā pedagoģiskā skola Latgalē, jo līdz tam skolotāji darbam šajā reģionā tika gatavoti galvenokārt vasaras skolotāju sagatavošanasursos, kuru organizēšanā aktīvi iesaistījās arī V. Seile). Minētajā vasarā Daugavpils pedagoģiskā vidusskola tika pārvēldota par pedagoģisko institūtu, un ar 1923. gada 1. augustu Valerija Seile jau ir Daugavpils Valsts skolotāju institūta (DVSI) direktorē jeb, kā tolaik vēl bieži teica, direktrise.

¹ Valerijai Seilei -- 100. Daugavpils, :DPI, 1991.

No saviem vairāk nekā 40 darba gadiem izglītības sistēmā V. Seile ar vislielāko gandarījumu atcerējās tieši tos 17 gadus, kuri aizritējuši Daugavpilī. Viņas vadīto institūtu beidza ap 500 absolventu, daudzi no tiem palika strādāt Latgalē. Mūsu rīcībā ir precīza statistika par laikposmu līdz 1935./36. m. g. Tā atrodama 1981. gada arzemes izdotajā J. Skirmanta un A. Raidopa atmiņu kopojumā par DVSI, kurā teikts, ka līdz 1935./36. m. g. (ieskaitot) institūtu beidzis 351 skolēns un no visiem skolā strādāt spējīgajiem 209 palikuši Latgalē, 18 -- Vidzemē, 53 -- Zemgalē un Kurzemē.

Interesanti un ieverības vērti ir arī daudzi citi fakti no institūta dzīves. Par vienu apmācības sistēmas aspektu gribētos kādus vārdus bilst vairāk.

Tālaika Latgales pedagogu vidū valda nostādne, ka bērnu pirmāpmācībai jānotiek mātes valodā, jo tā nav vis kāds viegli pamalnāms apgērba gabals, bet gan bērna dvēseles smalkākais plivurs, kuru nedrīkst skart rupja roka. Izglītības vērtības vieglāk pieejamas un pieņemamas tad, kad tas tiek dotas saprotamā, no bērniņas dzirdētā valodā. Lauku bērniem viņu izloksne ir viņu visaugstākā zinātne. Vispirms bērns jāpieradina sakarīgi izteikties savā izloksnē, un tikai tad var ķerties pie literārās valodas, kura būs noteicošā visā turpmākajā skološanas gaitā. Par šiem jautājumiem tolaik daudz domāja arī citās Eiropas zemēs, piemēram, Vācijā. Par to visu un Latgales skolotāju ieskatiem (arī V. Seiles) visietiecāmāk lasīt žurnāla "Latgolas Škola" trīsdesmito gadu numuros (iznāca 1921. - 1938. g.; redaktori V. Seile, J. Turkopulis, M. Apeļš).

Vai šo mātes valodas nozīmīguma aspektu iespējams realizēt augstskolā, psiholoģiski gatavojot topošos pedagogus darbam arī tai reģionā, kurā skolotāju līdz šim visvairāk trūcis? Bez īpašam deklarācijām, bez ārēja skaļuma Seiles institūta tika pierādīts, ka var gan!

Tā sauktā latgaliešu izloksne DVSI tiek mācīta visiem audzēkņiem neatkarīgi no viņu iepriekšējās dzīvesvietas. Sakuma to māca pati direktriese V. Seile (1923. - 1926.), tad 1926./27. m. g. E. Šablovs, 1927. - 1930. g. A. Garijone, bet no 1930. g. līdz 1934. g. J. Placinskis -- vēlāk tik rūpīgais latgaliešu grāmatu korektors Latgalē un trimdā. Institūtā valdīja doma, ka Latgalē runātās valodas zināšana palīdzēs skolotājam vēlākajā darbā, jo ļaus tuvāk pieiet Latgales novada savdabībām, arī cilvēku psiholoģijai.

klusinātības, cieņas un takta apstākļos, ievērojot mācību iestādē iedibinātās tradīcijas. DVSI audzēkņi vēl šodien ar mīlestību atceras to īpašo psiholoģisko klimatu, kas valdījis institūtā, atceras tajā iegūto vai nostiprināto kārtības un precizitātes izjūtu, pieklājību un koleģialitāti gan skolotāju, gan audzēkņu starpā, atceras svētku un masu pasākumus institūtā un pilsētā, daudzdienu pārgājienus gar Daugavu un uz citām vietām, ekskursijas uz kaimiņu republikām (sk. "Atmiņu grāmatu", 1934 - 1940, Daugavpils, 1991). Gan tiešajā darbā, gan priekšlasījumos ārpus institūta un publikācijās presē V. Seile puda parliedzību, ka audzēkņi (pamatskolas, ģimnāzijas, institūta) ne tikai jāmaca, bet arī jāaudzina. Jau skolā jāattīsta bērna vispār Cilvēciskās jūtas, jāaudzina viņā gribasspēks un pienākuma izjūta, liekot nodarboties ne tikai ar interesantu un patīkamo vien, bet mācot saprast, ka arī godīgi veiktā pienākumā var gūt dziļu gandarījumu.

Līdztekus rosīgam pedagoģiskam un sabiedriskam darbam Valērija Seile strādā arī pie sakrātā materiāla apkopošanas grāmatās. Uzskaitīsim viņas nozīmīgāko darbu nosaukumus:

1. Latviešu volūdas sintakse. (Latgališu izlūksne), 1921.;
2. Latgolas likteni bēgļu laikmetā, 1934.;
3. Sistemātiskais leids 1935. godam latgališu izlūksnē izdūtūs gromotu rōdeitojs, 1935.;
4. Grāmatas Latgales latviešiem. Latgališu dialektā izdoto grāmatu hronoloģiskais, sistemātiskais autoru un izdevēju rādītājs (1885.-1936.), 1936.;
5. Paidagogikas vēsture. 1. daļa, 1943.

V. Seile tātad ir sagatavojusi un izdevusi pirmo un pagaidām vienīgo grāmatu Latgales latviešu valodas sintakse (galvenokārt skolotāju vajadzībām), kā arī sastādījusi tālāka precīzāko un pilnīgāko Latgales latviešu grāmatu rādītāju (pirmais līdzīga satura darbs -- G. Mantelfeļa "Bibliographische Notiz..." (1885) -- aptvēra laikposmu no 1604. g. līdz 1871. g. Vēlā ņemama un joprojām izmantojama ir V. Seiles "Paidagogikas vēsture".

Vēl būtu jārunā par V. Seili kā par vienu no Latgališu skolotoju savineības (vēlāk -- Latgališu skolotoju centralos biedrības) dibinātājiem un turpmākā darba vadītājiem. Viņa ir bijusi arī žurnāla "Latgolas Škola", galvenā redaklējijas locekle (1921.-1927.) un nenogurdināma līdzstrādniece. Taču vienā rakstā tik un tā visu nepasacīt, tāpēc šoreiz dominante lai paliek darbs

Daugavpils Valsts Skolotāju institūtā.

V. Seiles DVSI oficiāli darbojās līdz 1940. gada 15. jūlijam (faktiski gan tā darbība sāka āpsikt jau 1938./39. m.g., kad institūts vairs neuzpēma jaunus audzēkņus. IM pamatoja savu lēmumu ar skolotāju kadru pārpilnību Latvijā, kaut patiesības labad jāpiebilst, ka blīvi apdzīvotajā Latgalē skolotāju joprojām trūka).

Liktenszimē i ezimēto Latgales Dziesmu svētku laika tika sveikti 15. izlaiduma absolventi, un pēdējo rožu klepi saņēma institūta direktriese. Valerija Seile savam 15. izlaidumam vēleja sasniegt dzīvē vairāk, nekā spējusi pati, piebilstot, ka tas butu skaistākais gandarījums viņas mūža darbam. Viņi visi jau zinēja, ka ir pietuvojies cits laiks...

Lielākā daļa no daugavpiliešu pēdējām trim klasēm institūtu beidza Rēzeknē 1941., 1942. un 1943. gadā, kur jau 1925.g. Rēzeknes pedagoģiskā vidusskola tika pārorganizēta par pedagoģisko institūtu, bet 1940. gada jaunajos apstākļos abi (Rēzeknes un Daugavpils) institūti tika apvienoti vienā t.s. Rēzeknes pedagoģiskajā institūtā, pārceļot uz Rēzekni arī DVSI materiālo bāzi, bet Daugavpils institūta direktori un skolotājus atbrīvojot no amatiem.

Turpmāk V. Seilei tika ļauts strādāt Rēzeknes ekonomiskajā tehnikumā, tad komercskolā un skolotāju institūtā, kur viņa mācīja krievu valodu, pedagoģiju un vēsturi, bet 1946.g. 8. oktobrī viņa tika atbrīvota no darba "kak ne vnušajuščaja doverijo".

Kopš 1947. gada 15. janvāra V. Seile strādāja Rīgas 2. vidusskolā, kur mācīja loģiku un krievu valodu 8.-11. klasē un 12. (pedagoģiskajā klasē). Kolēģi ātri vien novērtēja V. Seiles erudīciju un metodiskās iemaņas, kā arī labās krievu valodas zināšanas. Viņa atkal lasīja referātus un ziņojumus skolotāju sanāksmēs un semināros par loģikas un metodikas mācīšanas jautājumiem, rūpīgi gatavojās kārtējām stundām. Tomēr spēki bija jau izsmelti, un 1957. gadā, fiziskajam un morālajam grūtībām kļūstot pavisam nepārvaramām, V. Seile pedagoģisko darbu pārtrauca.

Bet līdz tam bija vēl 1952. gads, kad ar Rīgas pilsētas Kirova rajona izpildkomitejas lēmumu V. Seilei tika atņemta pensija kā cilvēkam, kurš sadarbojies ar vacu okupācijas iestādēm. Cēlā, lepnā skolotāja sacer lūgumrakstu, adresētu Vilim Lācim -- toreizējam LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājam. Tajā ir

ari šādas rindas: "Pie izglītības tikusi, jutu par savu morālo pienākumu palīdzēt saviem nabadzīgajiem tautiešiem tikt pie izglītības un pie labākas dzīves .. Dariju to, kā pratu. Visus savus spēkus, enerģiju, prasmi un visu, ko man izdevās nopelnīt, esmu atstājusi izglītības druvā, gan audzinādama trūcīgos bērnus un skolēnus, gan strādādama literārajā un sabiedriskajā laukā. ..Man liekas -- esmu nopelnījusi tiesību vecuma dienās nebūt izmestai uz ielas... ..ļoti lūdzu .. piešķirt man tiesības kaut uz kādu pensiju."

Mūža nogalē liktenis atkal V.Seilei uzgrieza vaiga drūmāko pusi, jo šī parasti tik mērķtiecīgā, darbigā, možā sieviete ilgu gadus bija spiesta mocīties ar smagu kuņģa kaiti, līdz 1970. gada 10. maija ritā vairs nekas nesāpēja...

Daugavpils Valsts skolotāju institūta direktore Valerija Seile ir apbedīta Daugavpils katoļu kapos blakus savai mātei Borbalai, kā to pati bija vēlējusies.

Jāpriecājas, ka pēdējos gados daugavpilieši ļoti rūpejas par V.Seiles piemiņas saglabāšanu, par viņas vārda un darbu atgriešanos latviešu tautā, jo nebūtu cilvēka cienīgi tadu mužu nodot aizmirstībai...

Lidija Leikuma

BALTISTU "RAŽAS SVĒTKI"

1991.g. 2.-4. oktobri baltu valodu pētnieki pulcējās Viļņā uz kārtējo, nu jau 6. pēc kārtas, Starptautisko baltistu kongresu. Saieša dalībnieku vidū bija pārstāvji vismaz no 10 valstīm: T.G.Fennels (Austrālija), V.R.Šmālstigs (ASV), J.P.Lohers (Šveice), V.P.Šmids, R.Ekerts (Vācija), V.Smociņskis, M.Hasjuks (Polija), K.Liukonens (Somija), L.Vaba (Igaunija), J.Stepanovs (Krievija), A.Nepokupnijs (Ukraina) u.c. Godam reprezentējās arī kongresa saimnieki, jo ar savām jaunākajām atziņām klausītājus iepazīstināja gandrīz visi ievērojamākie leišu baltisti un lituānisti - J.Balkevičs, A.Girdēnis, S.Karaļūns, V.Mažuļis, A.Rosins (rosīgākais no šā kongresa organizētājiem), B.Savukins, A.Vanags, Z.Zinkevičs. Latviešu referentu vidū bija galvenokārt Zinātņu akadēmijas (L.Balode, M.Baltiņa, O.Bušs, E.Kagine, V.Skujņa u.c.) un Latvijas Universitātes (A.Bankavs, A.Breidaks, D.Nitiņa, P.Vanags u.c.) darbinieki, kā arī divas latviešu valodniecības, kuras strādā Stokholmā (V.Rūķe-Draviņa un B.Metuzāle-Kangere).

Latviešu valodnieki no kongresa atgriezās ar visdažādākajām izjūtām, pārdomām, ierosmēm, jo Viļņā netrūka ne lietišķuma, ne spožu lingvistikas paraugstundu, ne aizkustinoša sirsnīguma.

Baltistu kongresa pasākumus ievadīja garīgās mūzikas koncerts Svētā Jāņa baznīcā 1. oktobra vakarā, kad tika pieminēti kongresu starplaikā mūžības ceļos aizgājušie ievērojamākie baltu valodnieki. Čeri bijusi Latviešu valodas katedras vadītāja Emilija Soida, bet, kāpēc viņu vidū nebija Amerikā dzīvojušā un ražīgi strādājušā Jāzepa Leļa, lai paliek uz dažu latviešu sirdsapziņas). 2.oktobra vakarā klausītājus priecināja latviešu jauniešu kamerkoris no Jelgavas (brauciena organizētāja un līdzī dziedātāja - mūsu fonētiķe Dace Markusa). Latviešu valodniekiem pieņemšanu bija sarīkojis Latvijas oficiālais lietvedis Lietuvā Alberts Sarkanis, arī latviešu filologs.

Vislielākā laika daļa, protams, pagāja Viļņas Universitātes telpās, kur notika kongresa darba sēdes 7 sekcijās. Interesenti

varēja noklausīties gan jaunas teorijas par it kā sen atrisinātiem jautājumiem, gan tēmas padziļinājumu gadiem ilgi koptos lingvistikas laucīšos, gan jaunu tematu pieteikumus, retāk - "ūdens plūdus". Aptvertas tika praktiski visas valodniecības nozares, par ko liecina arī sekciju nosaukumi: "Akcentoloģija un fonētika" (2 sēdes), "Morfoloģija" (1 sēde), "Lekrika un frazeoloģija" (2 sēdes), "Sintakse" (1 sēde), "Rakstu valodas vēsture" (2 sēdes), "Baltu valodu cilme, kontakti un dialekti" (2 sēdes), "Etimoloģija un onomastika" (3 sēdes). Vairāki referāti tika nolasīti arī sākuma un beigu plenārsēdēs. Tādā kārtā mājiniēki un atbraucēji, kuri jau otrajā dienā visai ātri spēja atrast interesējošās sekcijas norises telpas (tos, kuri Viļņas Universitāti apmeklēja tikai šad un tad, augstskolas labirinti maldina jo bieži), varēja dzirdēt padoudz dažādās valodās lasītu priekšlasījumu. Arī diskusijas ritēja vismaz 6 valodās: leišu, latviešu, krievu, angļu, vācu, poļu. Te atlika tikai apbrīnot cittautiešu leišu valodas prasmi.

Laikam gan visoriģ nālākos valodas jautājumu risinājumus varēja dzirdēt sekcijas "Etimoloģija un onomastika" sēdēs, kurās ar īpašu eleganci uzstājās krakoviētišs Voicēhs Smočiņskis. Ārpus kārtas (sākotnēji nebija pieteicies) referātu nolasīja sanktpēterburdzietis Jurijs Otkupščikovs: bija izstrādāts jauns hidronīma *M a s k a v a* cilmes skaidrojums. Ar lielu pārliecību referents runāja par baltu cilmes hidronīmu izplatību vēl tālāk uz austrumiem un dienvidaustrumiem Okas baseinā, nekā līdz šim to ir aplūkojuši Vladimirs Toporovs un Valentīns Sedovs. Valodnieks dalījās domām par 3 vārddarināšanas modeļiem (ar *-v a*, *-i n a s* un *-o k a s*), kuri ir salīdzināmi sugasvārdos un īpašvārdos, bet kurus nevarot izskaidrot ne ar slāvu, ne somugru etimoloģijām. Vārds *M a s k a v a* ir veidots pēc pirmā un saistāms ar īpašības vārdu *m a s k u s* 'mazz', jo arī dabā augštecē (ar to balti iepazīnās vispirms) upe nav ne liela, ne plaša.

Vairāki poļu valodnieki (Mihals Kondratjuks, Tadeušs Zdancevičs, Mihals Hasjuks) aplūkoja pavisar konkrētus slāvu un baltu valodu kontakta areālus (vai dažāda ilguma saskares vietas), analizējot gan antroponīmus (personvārdus), gan toponīmus, gan morfoloģiskās un fonētiskās atbilstmes, respektīvi, atšķirības. Rīdzinieks Ojārs Bušs aicināja vēl piekasiģāk raudzīties uz it kā skaidrajiem kursismiem, jo pat vārdam *Venta*

ir atrodamas atbilstres (pat vairāki desmiti) ar sakni Vent-, piemēram, somu valodā; Latvijā somugriskais ar baltisko savij es ļoti cieši.

To, cik tālas baltu senču atskapas sastopamas citu Eiropas tautu valodās, uzskatāmi rādīja arī Latvijā labi pazīstamā Gētingenes universitātes profesora, turpinājumizdevuma "Indogermanische Forschungen" redaktora Volfganga Šmida, Bernes universitātes profesora Jana Lohera, Helsinku universitātes profesora Kari Liukonena uzstāšanās. Par to, kādas pārmaiņas vēstures gaitā skārušas Latvijas valodnieku vidū populārāko līdzskani p. referēja Stokholmas universitātes profesore Velta Rūke-Dravīņa.

Ilgā varētu turpināt par to, kas 6. Starptautiskajā baltistu kongresā Viļņā bija interesants un rosinošs, bet "hronista" uzdevumu tāpat kā iepriekšējos saietos atvieglina izdots referāta tēžu krājums, kurā kaut nedaudz iezīmējas arī pārējo pasaules baltistu kopjamie "laucipi".

Arī šajā baltistu kongresā varējām gan justies lepni par mums, baltiem, parādīto uzmanību no citu tautu lingvistu puses, gan arī nocoties grūtsirdīgām pārdomām, dzirdot, piemēram, plenārsēdes atklāšanā, ka baltistu kongresi (konferences) ir vienīgā vieta, kur starptautiskās valodas ir arī leišu un latviešu valoda. Lai mums pietiek spēka un prasmes sargāt, glabāt savu vislielāko dārgumu - tēvtēvu valodu - arī turpmāk!

PASAULES LATVIEŠU ZINĀTNIĒKU KONGRESĀ

Piņā no 12. līdz 17. jūlijam notika Pasaules latviešu zinātnieku kongress, ko oficiāli sauca ne visai precīzi par Vispasaules latviešu zinātnu kongresu. Tas bija svarīgs un savilņpojošs notikums, jo pirmoreiz pulcināja kopā Latvijas un latviešu izcelsmes zinātniekus no visām pasaules daļām. Kongresā piedalījās ap tūkstoti dažādu nozaru zinātnieku.

Filologi darbojās 2 sekcijās: literatūrzinātnes, valodniecības un folkloristikas.

Sarma Klaviņa

Valodniecības un folkloristikas sekcijai bija četras sēdes un tajās tika nolasīti 22 referāti, no tiem 4 bija veltīti folkloristikai.

Sekcijas darbu ievadīja referāti par latviešu literāro valodu: Maija Baltiņa aplūkoja tās kultūrvēsturiskos aspektus, bet Aina Blinkena -- normu diferenciācijas un integrācijas procesos. Vēsturisku pārskatu par latviešu valodas izpētes metodēm deva Daina Nitiņa, bet Inā Druviete runāja par latviešu valodniecības vēstures izpētes problēmām un perspektīvām. Ar jaunas latviešu gramatikas izstrādes koncepciju iepazīstināja Jānis Valdmanis, savukārt Jānis Rozenbergs īpaši pievērsās teksta sintakses izpētei. Andreja Bankava referātā tika raksturota kontrastīvika Latvijā.

Atsevišķa sekcijas sēde bija veltīta dialektoloģijai un toponimikai. Marta Rudzīte runāja par nepieciešamību sagatavot baltu valodu atlantu, kā arī par citiem aktuāliem dialektoloģijas uzdevumiem. Benita Laumane iepazīstināja ar Baltijas areāla zvejniecības un jūrniecības leksikas atlanta ieceri, bet Dace Markusa analizēja pārmaiņas latviešu zilbes intonācijā. Latvijas toponimikas problēmas aplūkoja Dzintars Hīrša, bet Valdis Zeps (ASV, Viskonsinas universitāte) īpaši analizēja Latgales vietvārdu vecumu un maiņas. Referents runāja par vietvārda vecumu divās nozīmēs (pirma -- cik tālu pagātnē toponims sniedzis, otrā

-- tā vecākais pieraksts). Fragmentāri Latgales vletvārdu pieraksti diemžēl sākušies tikai 1583.gadā, pilnīgāki -- 1712.gadā. Tos izdarījuši poļi, tad krievi, beidzot -- paši latvieši. Tādējādi radušies dažādi un bieži arī kļūdaini pieraksti. Detalizētāk V.Zeps aplūkoja kroņa sādžu nosaukumu maiņas un to vecumu.

Vienā sekcijas sēdē galvenokārt uzmanības centrā bija leksikogrāfija, leksikoloģija un terminoloģija. Juris Baldunčiks ziņoja par nodomu uzsākt latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas izstrādi. Elga Kagaine pievērsās dialektālās leksikogrāfijas problēmām. Par latviešu un citu baltu valodu etimoloģijas stāvokli un problēmām, arī par sagatavoto latviešu etimoloģisko vārdnīcu runāja Konstantins Karulis. Terminoloģijas attīstību Latvijā aplūkoja Valentīna Skujiņa, bet latviešu valodas kvantitatīvās izpētes rezultātus un perspektīvas -- Sarma Kļaviņa. Melīta Stengrevica savā referātā parādīja leksikas grupu stilistisko dinamiku.

Sekcijas sēdē, kas bija veltīta folkloristikai, varēja noklausīties četrus referātus. Elza Kokare iepazīstināja klausītājus ar latviešu mitoloģisko tēlu sistēmas struktūru 7 līmeņos. Lalita Muižniece no Rietummičiganas universitātes (ASV) lingvistiski analizēja jautājumus latviešu miršanas un bērtautasdziesmās. Natālija Sinaiska no Briseles iepazīstināja ar sava tēva jurisprudences profesora V.Sinaiska metodēm folkloras pētišanai un atzīpām par folkloru kā senās zinātnes teoriju. Mārite Viksna stāstīja par Folkloras krātuvi un tās dibinātāju Annu Bērzkalni. Beatrise Reidzāne, Silvija Kokina un Ilze Rāta runāja par dažām "Latvju Dainu" datorapstrādes problēmām.

Latviešu valodas un folkloras izpēte kādā īpašā aspektā tika aplūkota arī atsevišķos referātos citās kongresa sekcijās. Informātikas un datortehnikas sekcijā Imants Freibergs no Monreālas runāja par datoru izmantošanu "Latvju Dainu" pētišanā, bet Andrejs Spektors no Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta -- par latviešu valodu datoros. Savukārt izglītības un pedagoģijas sekcijā ar dzimtās valodas mācīšanas koncepciju iepazīstināja Dzintra Paegle, bet par dzimtās valodas apgūšanu bērnudārzā runāja Ruta Ināra Boša.

Literatūras sekcijas darbu labi bija noorganizējušas abas puses, jo bija galvenais - dalībnieki, referāti, klausītāji. Smacīgajās jūlija dienās, kad visiem galvā vairāk atvaļinājumi, tas ir daudz. Tā kā gan V. Hausmanis, gan J. Silenieks ir speciālisti dramaturģijā, referātu atlasē bija ievērts Pēra Ginta princips: Tie stāvēja pārs pret pāri: // Cik elku, tikpat misionāru.

Literatūras sekcijā varēja ieraudzīt, kāda tad ir latviešu literatūrzinātne. Diemžēl otrā filoloģijas sekcijā "Valodniecība un folkloristika" trimdas pārstāvju tikpat kā nebija, un te sāka zust paša kongresa jēga - dažādās valstīs dzīvojošo latviešu zinātnieku vienotība. Īpaši žēl bija par maz pārstāvētās trimdas folkloristiku, ko Latvijā tā slavē. Slavē, bet nepazīst.

Literatūras sekcijā referāti bija dažādi, bet nebija starpības zinātniskajā (arī mākslinieciskajā) līmenī par labu Latvijai vai ārzemēm. Bija interesanti un ne tik interesanti, bija dziļi un ne tik dziļi referāti. Bija dažādība un tāad arī dzīvība.

Kādas jaunas atziņas radās? Pirmoreiz klausoties L. Mulžnieces un V. Ruņģes referātus, noticēju, ka mums ir vienota pēckara latviešu literatūra, ka "latviešu" ir būtiskāks jēdziens par apzīmējumu "padomju" vai "trimdas". Literatūras nacionālo piederību taču nenosaka tas, par ko un kad raksta, bet kā raksta, kā izjūt un attēlo pasauli. Vai visā pēckara dzejā (ne tikai trimdā) neskanēja stacijas, tilta, mājupceļa motīvs? Vai dzejā aiz atsevišķā, sīkā jau kopš folkloras laikmeta netiek tēlots būtiskais? Šejienes un trimdas literatūrā nav krievu, amerikāņu, zviedru, angļu, ja tie tēloti, tad ti k a i kā divāipi, mietpilsonības un truluma iemiesojumi (Latvijā vislabāk to varēja redzēt teātrī).

Visgrūtākie pētījumi latviešu literatūrzinātni gaida tieši pēckara gadu literatūras nacionālās kopības meklējumos, pagaidām vairāk vienas tautas divas daļas iepazīstas ar sev svešu literatūru.

Kas patika visvairāk? R. Siljebora un J. Silenieka referātu kultūra, demokrātisms, inteliģence. S. Radzobes teatrālisms, A. Gindīņas esejskums un D. Ūdres pamatīgums.

Kas nepatika? Pārliekais akadēmisms, nopietnība, savstarpējo

kontakta trūkums, telpa, kas atsvešina cilvēku no cilvēka.

Kas uzjautrināja? Visvairāk tie filoloģijas zinātnieki un literāro avižu redaktori, kas ieradās uz objektīvi varbūt vienu no labākajām sēdēm, kad referēja L. Muižniece, V. Rupģe, V. Nollendorfs, sajūsmināti klausījās un tad kā lidojošas komētas pazuda. Literatūras zinātne viņus neinteresē, trimdas literatūra un personības patiesi arī ne. Jo bija jau arī vēl citi interesanti referāti par trimdas literatūru un spilgti referenti no ārzemēm.

Vai nepieciešams vēlreiz šāds kongress? Pēc 3 vai 5 gadiem noteikti un ar līdzīgu brīvu tēmu izvēli. Lai kārtējām Latvijas konferencēm ir noteikts uzdevums, tematika, bet kongresam brīvība.

Jānis Kušķis, Anastasija Stikāne
FILOLOGU BIEDRĪBAS DARBĪBA 1991. GADĀ

1991. gadā Latvijas Filologu biedrībā notikuši trīs lielāki sarīkojumi par filoloģiju: 19. martā -- L. Makares referāts par Filipa Žuē grāmatu "Baltu mitoloģija un reliģija" (1989), 16. oktobri -- filoloģes Dainas Zemzares 80 gadu atcerei veltīta pēcpusdiena un 17. decembri -- sanāksme par Latvijas filologu līdzdalību pasaules zinātnieku kongresos un konferencēs. 23. aprīli notika biedrības gada pilnsapulce. Bez tam vēl bijušas trīs biedrības valdes sēdes.

16. oktobri, atklājot sanāksmi, biedrības priekšnieks A. Bankavs norāda uz D. Zemzares darbību latviešu filoloģijā, cildina viņas devumu valodas kultūrā un uzsver, ka unikāls ir D. Zemzares ieguldījums latviešu leksikogrāfijas izpētē. D. Zemzares grāmata Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam) noder ikvienam nopietnam filologam.

LU absolvente, Turaidas muzeja rezervāta līdzstrādniece S. Ķirule plaši iepazīstina ar D. Zemzares biogrāfiju, ko viņa rūpīgi pētījusi diplomdarbā. D. Zemzare bijusi darbīga personība ar plašu interešu loku. Viņas dzīves būtība bijusi nodošanās nepārtrauktam darbam latviešu valodas labā, pārvarot dažādas grūtības.

Tālāk runā Zinātņu akadēmijas līdzstrādnieces. I. Ēdelmane stāsta, ka pēdējos dzīves gados (D. Zemzare mirusi 1971. gadā) D. Zemzare piedalījies Latviešu literārās valodas vārdnīcas rediģēšanā. D. Zemzares viens uzrakstījis atmiņas par savu dzīvesbiedri. M. Baltiņa atceras, ka viena no pirmajām grāmatām valodniecības studijās viņai bijusi D. Zemzares grāmata Latviešu vārdnīcas. D. Zemzares pētījumi latviešu valodniecībā ir neaizstājami. B. Reizkāne stāsta, ka D. Zemzare viņu ierosinājusi pievērsties darbam latviešu dialektoloģijā un ar vislielāko labvēlību atbalstījusi viņu šai darbā.

LU Baltu valodu katedras lektors J. Kušķis atceras, ka arī viņa darbību latviešu dialektoloģijā veicinājusi D. Zemzare kopā ar savām kolēģēm E. Šmīti un V. Dambi (pēc studijām Universitātē

M. Rudzītes vadībā). Latviešu dialektoloģijā joprojām ir nozīme D. Zemzares grāmatai Valodas liecības par Lejasciema novadu, kā arī viņas izstrādātajām izlokšņu leksikas aptaujām. D. Zemzarei bija jāpārvar lielas grūtības cenzūrā, sagatavojot publicēšanai grāmatu Latviešu vārdnīcas. Bet D. Zemzares nostāja bija principiāla. Viņa bija tāda filoloģe, kādu pašreiz ļoti vajadzētu.

D. Zemzares meita ārste Z. Zemzare kavējas atmiņās par mātes dzīves pēdējiem gadiem; par spīti vēža slimībai viņa daudz strādāja. Visus savus pētījumus viņa nodevusi Valodas institūtam.

Z. Zemzare apkopojusi atmiņas par D. Zemzari. Tas uzrakstījuši D. Zemzares kolēģi un tuvinieki dažādos laikos. Atmiņu apkopojuma beigās ir D. Zemzares bibliogrāfija. Z. Zemzare apkopojusi arī plašu D. Zemzares dzejoļu kopu. Gan atmiņu, gan dzejas apkopojumu Z. Zemzare pasniedza Filologu biedrībai. Abi krājumi bija sagatavoti glītā iesējumā.

Nobeigumā sanāksmes dalībnieki dziedāja dažas latviešu tautasdziesmas, kuras patikušas D. Zemzarei.

Atjaunotās Filologu biedrības darbībā gluži jauns bija L. Makares referāts 19. martā par franču zinātnieka Filipa Žuē grāmatu "Baltu mitoloģija un reliģija". Līdz šim biedrībā kāds jauns zinātnisks publicējums nebija apspriests. F. Žuē ir indoeiropiešu filoloģijas speciālists. Pētīdams ķeltu mitoloģiju, viņš saskāries ar daudziem baltu mitoloģijas faktiem un sācis pētīt baltu mitoloģiju, kurā viņš atradis daudzus senus kosmiskas reliģijas priekšstatus. Tam patiesām var pievienoties. Jo sakarā ar Kr. šjāņa Barona 150 gadu jubileju 1985. gadā arī vairāki Latvijas zinātnieki, īpaši J. Klētnieks, bija publicējuši līdzīgus atzinumus, izmantojot latviešu tautasdziesmu materiāla astronomisko daļu. F. Žuē konstatējis, ka latviešu un lietuviešu senie mitoloģiskie priekšstati nav vienādi. F. Žuē pētījumos nodērigāks izrādījies latviešu senās mitoloģijas materiāls. Referents minēja arī daudzas latviešu tautasdziesmas, kam bija sakars ar aplūkojamiem jautājumiem.

No konferencēm, kuras 1991. gadā piedalījušies arī Latvijas filologi, nozīmīgākā, šķiet, bijusi Baltijas studiju gadskarteja konference, ko bija sarīkojuši Baltijas institūts un Baltijas studiju centrs no 13. līdz 17. jūnijam Stokholmas universitātē. Kopš 1971. gada šādas konferences notiek reizi divos gados, un šā gada konference bija jau vienpadsmitā. Baltijas institūtu

1970. gadā izveidojuši no Baltijas valstīm emigrējušie zinātnieki, pašlaik tā vadītājs ir Lennarts Friks. Baltijas studiju centrs izveidots 1981. gadā Stokholmas universitātes aprūpē, un tā direktors ir Aleksandrs Loits. Latvijas zinātnieki Baltijas studiju konferencēs piedalās kopš 1985. gada: Krišjāņa Barona jubilejas gadā no Latvijas piedalījās J. Dzene, V. Hausmanis, J. Kalniņš, J. Peters un citi. Kā pastāstīja 1991. gada konferences dalībniece A. Cimdiņa, šogad konferences darbs noritējis vairākas sekcijās vienlaikus, aplūkojot arheoloģijas, filozofijas, jūrniecības, kultūras kontaktu, literatūras, mākslas, mūzikas, politikas, valodniecības, vēstures un citu zinātņu jautājumus. Bija arī referāti par baltiešiem ārzemēs un par Baltiju mūsdienās. Ļoti plaši bija izvērsti vēsturnieku darbs konferences laikā un arī pēcsesijā pēc konferences. Uzmanību piesaistīja K. Kangera referāts par Baltijas jautājumu Zviedrijas un Padomju Savienības attiecībās, A. Plakana referāts par demogrāfiskajām pārmaiņām Baltijas provincēs 19. gadsimtā, par dažādām vēstures faktu mistifikācijām Padomju Savienībā, kam pieskārs Latvijas vēsturnieki A. Anteins, B. Daukšts, J. Graudonis, E. Pelkaus un citi. Pēcsesijā Rīgā 18. un 19. jūnija referēja B. Daukšts, I. Gore, K. Kangers, A. Stranga un citi.

Valodniecības sekcijā no Latvijas runāja M. Baltiņa, A. Blinkena, I. Druviete, D. Nitiņa, P. Vanags un citi, kā arī ārzemju latviešu valodnieki T. Fennels, B. Metuzāle-Kangere, A. Priedite, V. Rūke-Draviņa un citi. Literatūras sekcijā lielu ievēribu izraisīja no Padomju Krievijas emigrējušā rakstnieka un vēsturnieka, Kalifornijas universitātes profesora J. Družņikova referāts par mistifikācijām Padomju Savienībā sakarā ar A. Puškinu un Baltiju. Arī šās informācijas sniedzēja A. Cimdiņas referāts izraisīja interesi; viņa runāja par Skandināvijas motīvu latviešu esejā, izmantojot Z. Mauriņas "Ziemeļu temas un variācijas". Konferences laikā bija organizēta arī plaša latviešu kultūras programma -- izstādes, kinofilmas utt.

M. Baltiņa informēja par četru dienu konferenci Lineburgā, kur runāja par E. Glikas Bibeles tulkojumu. No Latvijas bijuši 6 dalībnieki. M. Baltiņa šo sarikojumu sauca par komercetila konferenci, kurā notikusi kultūrvēstures apzināšana.

O. Bušs runāja par savu trīs mēnešus ilgo darbību Somijā vietējo valodu pētišanas centrā, kas sastāda vārdnīcas un risina dažādus praktiskus valodas jautājumus.

A. Blirkena piedalījies seminārā par prasi valodu, kurš noticis Varšavā. Seminārā varēja iepazīties ar valodniecības literatūru; pārsteidzīgs milzīgais valodnieku klāsts un valodas pētišanas tehniskās iespējas.

Konferencē par terminoloģiju piedalījies V. Skujina. Arī šo Vīnē notikušo sarīkojumu V. Skujina sauca par kamerstila konferenci, bet tajā bijis iespējams gūt daudz atziņu. V. Skujina informē, ka 1992. gadā līdzīga konference par terminoloģiju paredzēta Rīgā. Sakarā ar to M. Rudzīte ierosina organizēt arī sanākumi par latviešu valodas vecajiem tekstiem. Bet A. Bankavs informēja par starptautisko filologu asociāciju, kas sniedz filologiem dažādu informāciju.

23. aprīlī notikušajā biedrības gada sapulcē parakatu sniedza A. Bankavs. Viņš uzskata, ka biedrība turpinājusi tradicionālo darbu, bet bijušas arī jaunas iezīmes: šeit jau minēta K. Zūre grāmatas aplūkošana, grāmatu sūtīšana Sibīrijas latviešu biedrībām, L. Bērziņa bibliogrāfijas gatavošana u.c. Pavisam biedrībā ir 81 biedrs. Ā. Ozola ziņoja par revīzijas komisijas darbu. Debates par biedrības darbu runāja A. Blirkena, D. Gulevska, J. ūskis, Ā. Ozola un citi. Nobeigumā ievēlēja biedrības jauno valdi un revīzijas komisiju. Par valdes priekšnieku ievēlēja A. Bankavu. Bez tam valdē vēl ievēlēja E. Knopi, E. Melni, A. Stikani un P. Vanagu.

Notikušajās trīs valdes sēdēs apspriesti biedrības darba kārtējie jautājumi.

Sirna Klaviņa

MŪSDIENU LATVIEŠU VALODAS VĀRDU KRĀJUMA DATU BĀZE

Kad 1991. gadā Latvijā ieviesa jaunu pētījumu finansēšanas si tēmu (pieteikumu konkursu), nelielu finansējumu (grantu) ieguva projekts "Latviešu valodas vārdu krājuma datu bāze kā datorfonda sastāvdaļa". Šī darba mērķis ir radīt latviešu valodas datorfonda vienu no galvenajām sastāvdaļām -- vārdu krājuma datu bāzi.

Pasaulē vairākām tautām ir savas automātiskas leksikogrāfiskas sistēmas, piemēram, vāciešiem LEDA (Lexikographical Data Bank) Vācu valodas institūtā Manheimā, angļiem -- British Linguistic Data Bank, itāļiem -- itāļu valodas datorvārdnīca, krieviem, ukraiņiem, gruziņiem, igauņiem un citiem valodas datorfondi. Igaunijas ZA Valodas un literatūras institūta Datorlingvistikas nodaļas vārdu krājuma datu bāzi jau veido 14 dažādas igauņu vārdnīcas, gan tipogrāfiski jau izdotas, gan vēl izdodamas vārdnīcas. Tādējādi veidojas komplekss: leksikogrāfija -- poligrāfija -- leksikas pētišana. Katra vārdnīca ietilpst bāzē kā patstāvīgs modulis.

Datorleksikonu veidošanas pieredzi pasaulē ļauj iepazīt publikācijas žurnālā "International Journal of Lexikography", ko izdod Eiropas Leksikogrāfijas asociācija (EURALEX) un Ziemeļamerikas vārdnīcu biedrība (CSNA) Oksfordas universitātes apgādā.

Latvijā vārdu krājuma datu bāze ir nepieciešama

- 1) mūsdienīgu informācijas procesu lingvistiskam nodrošinājumam,
- 2) mūsdienīgas leksikogrāfijas tehnoloģijas iedibināšanai,
- 3) jaunas pētniecības tehnoloģijas aizsākšanai latviešu valodniecībā,
- 4) ausevišķu nozaru terminu bāzes veidošanai.

Datu bāzes stratēģiju un struktūru izstrādā un arī īsteno darba grupa LŪ Baltu valodu katedrā ar savu matemātiķi programmētāju Skaidriti Zarīņu.

Darbā šīdi posmi:

- vārdnīcu un cita leksikogrāfiskā materiāla "iepludināšana"

datu bāzē,

- lingvistisko algoritmu un programmu izstrāde,
- datu bāzes lietošanas aspektu pārbaude,
- automātiskas papildināšanas nodrošināšana,
- datu bāzes savienošana ar citām latviešu valodas datorfonda

daļām.

Datu bāzes pirmo kārtu veido trīs dažādu tipu vārdnīcas: B.Kangeres-Metuzāles latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca (Hamburg, 1985), J.Baldunčika un O.Buša 1000 vārdu vārdnīca (Rīga, 1991) un viensējuma latviešu valodas skaidrojoša vārdnīca (Rīga, 1987). B.Kangeres-Metuzāles vārdnīca ir latviešu valodas vārdu krājumu reprezentējoša apjoma vārdnīca, kas parāda vārddarināšanas iespējas (vārdi kārtoti vienas saknes ligzdās) un vārdu dalījumu morfēmās, kā arī dod to tulkojumu angļu valodā. Datu bāzē katram vārdam tiek pievienota arī vārdšķiras norāde.

Vārdnīcas ievadītas personālajos IBM PC tipa datoros, izmantojot teksta redaktoru ED, FOXPRO, kā arī programmu sistēmu Lingvo, kas ir izstrādāta firmā "Bur" un adaptēta LU Matemātikas un informātikas institūtā. Patlaban leksikogrāfiskā informācija veido apmēram 2.5 miljonus baitu.

Pagaidām ir nepietiekams uzsāktā darba materiāltehniskais nodrošinājums: nav savu datoru, lāzerprinteru, nav materiālo nosacījumu sadarbībai ar izdevniecībām un laikrakstu redakcijām, lai varētu saņemt no tām disketes ar tekstu datorsalikumā.

Lidija Leikuma
VELTA RŪKE-DRAVIŅA

1991. gada septembrī LU Goda doktoru skaits papildinājās ar pasaulē plaši pazīstamo valodnieci un folkloristi, filoloģijas doktoru (kopš 1959. g.), Stokholmas universitātes profesori (kopš 1969. g.) un Baltu valodu katedras veidotāju un vadītāju pie šīs universitātes Slāvu un baltu institūta (no 1970. g. līdz 1983. g.), Zviedrijas Karaliskās humanitāro zinātņu akadēmijas locekli (kopš 1980. g.), Latvijas ZA ārzemju locekli (kopš 1990. g.) Veltu Rūki-Draiviņu.

Īsumā par ievērojamās zinātnieces dzīves gaitu.

Velta Rūke ir dzimusi 1917. g. 23. janvārī Kauguru pagasta Gaidē (kaimiņos profesora Jāņa Endzelina Mičkēnam), skolojusies Rīgas pilsētas 12. pamatskolā un Rīgas pilsētas 2. ģimnāzijā, aizraudamās sākumā ar literatūru un matemātiku. Studējusi LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē Baltu filoloģijas nodaļā (no 1934. g. līdz 1938. g.), kur vispirms pievērsusies pētnieciskam darbam folkloristikā Luda Bērziņa vadībā (pirmais pētījums "Dažas piezīmes par kāzām Višķu un Jāsmuižas pagastā" publicēts 1937. g. "Ceļos"). Aktīvi darbojusies Filoloģijas un filozofijas studentu biedrībā "Rāmave". Zinātnisko darbu turpinājusi valodniecībā Jāņa Endzelina vadībā kā viņa asistente un LU -lektore fonētikā, specializēdamās indoeiropiešu salīdzināmajā valodniecībā. Jau studiju gados sāko darbu turpināja Valodas krātuvē (no 1938. g. līdz 1944. g.), publicējās "Ceļos" un FBR, bet 1940. g. izdeva "Programmu izlokšņu aprakstien".

1944. gadā, kā simtiem citu latviešu inteliģentu, kopā ar dzīvesbiedru filologu Kārli Draiviņu emigrēja uz Zviedriju un svešumā daudz ko sāka no gala. Strādāja par baltu valodu lektori Lundas universitātē (no 1948. g.) un studēja slāvu valodniecību Stokholmas universitātē, darba pienākumiem un interešu lokam arvien paplašinoties. 1959. g. aizstāvēja doktora disertāciju "Diminutive im Lettischen". Docēja baltu un slāvu valodas Lundas universitātē (līdz 1970. g.), no 1966. g. arī Stokholmas universitātē, kur 1969. g. tika ievēlēta par vispārīgās

valodniecības profesori, bet 1970.g. -- par profesori baltu valodās. Izveidoja šeit Baltu valodu katedru, kurā ar laiku varēja specializēties baltu valodniecībā, folkloristikā vai literatūrzinātnē. Par doktorandiem šai katedrā kļuva un disertācijas izstrādāja A. Eihe, I. Dunkele, A. Janeišņa-Priedite, J. Krēslis, K. Kļava. Pie V. Rūķes-Dravīnas ir skolojušies norvēģis Helge Rinholms, japāņi Ikuo Murata un Kenji Tanaka, latvieši Pāvils Johansons, Juris Kronbergs, Margita Gūtmane, Balba Kangere. Viņa ir lasījusi lekcijas Somijā, Amerikā, Vācijā, Polijā, Dienvidslāvijā. Latvijā? Jā, pēc daudziem gadiem atkal arī Latvijā!

Iestājoties nelielam atkusnim starpvalstu attiecībās, jau 60.gados profesore ir atradusi atpakaļceļu uz mājām -- pie radiem, tuvākajiem kolēģiem, radniecīgu nozaru zinātniekiem, kaut tā dēļ ne vienmēr tikusi pareizi saprasta (sveiški asi šaustīta par Latvijā lietotās pareizrakstības atbalstīšanu). Tomēr tieši V. Rūķes - Dravīnas pūlīgu rezultātā vairākas latviešu paaudzes trimdā ir ieguvušas labas latviešu valodas zināšanas praktiskai lietošanai un pētniecības darbam, bet daudzie viņas audzēkņi no citām tautām nes tālāk pasaulē uzzināto par latviešiem, mūsu valodu un kultūru.

Ne mazāks ir to cilvēku skaits, kuri zināšanas par latviešu valodu, literatūru, folkloru, etnogrāfiju ir papildinājuši no profesores rakstiem periodikā un rakstu krājumos (vairāk kā 300), sastādītajām un pašas uzrakstītajām grāmatām (tuvu diviem desmitiem bez atkārtotiem izdevumiem), rediģētajiem rakstu krājumiem -- "Raipa un Aspazijas gadagrāmatas" (redakcijas kolēģijas locekle kopš 1967., redaktore no 1976.g. līdz 1980.g.), literārās gadagrāmatas "Zari" (redaktore no 1982.g. līdz 1990.g.).

1988.gada rudenī profesore Velta Rūķe-Dravīna lasīja pirmo lekciju ciklu par baltistikas problēmām Latvijas toreizējās ārpus LVU Filoloģijas fakultātes studentiem, docētājiem un citiem interesentiem.

Sadarbība turpinās, un nenogurdināmā profesore tiek gaidīta uz gadskārtējo A. Ozola konferenci 1993.g. 16.martā, kurā viņa ir solījusi referēt par Galgauskas izloksnes leksiku.

Vilņas universitātes profesors Vitauts Mažulis (dz. 1926. g.) un profesors Zigmars Zinkevičs (dz. 1927. g.) pieder tai lietuviešu valodnieku paaudzei, kas veidojuši tagad jau plaši pazīstamo baltistikas skolu Lietuvā.

Vitauts Mažulis

Viņa dzīves un zinātniskās darbības ceļš visumā, ir līdzīgs daudzu citu lietuviešu valodnieku dzīves gājumam, varbūt tikai ar to nelielo atšķirību, ka augstāko izglītību Vilņas universitātē ieguvis klasiskajā filoloģijā (1952. g.). Kopš 1955. gada V. Mažulis ir Vilņas universitātes filoloģijas fakultātes docētājs. 1956. gadā viņš ieguvis filoloģijas zinātņu kandidāta, bet 1969. gadā - filoloģijas zinātņu doktora grādu un profesora zinātnisko nosaukumu. Profesors V. Mažulis vispirms vadīja Lietuviešu valodas katedru (no 1968. g. - 1973. g.), bet pēc tam vairāk kā desmit gadu - jaunizveidoto Baltu filoloģijas katedru.

No 1970. gada profesors V. Mažulis veic zinātniska izdevuma "Baltistica" atbildīgā redaktora pienākumus. Šajā izdevumā savus zinātniskos pētījumus publicējuši arī daudzi latviešu valodnieki.

Profesora V. Mažūļa zinātniskajos darbos galvenokārt risināti vēsturiskās gramatikas un leksikoloģijas jautājumi, kas publicēti gan daudzos rakstos, gan apkopoti monogrāfijā "Baltu un citu indoeiropiešu valodu sakari. (Deklinācija)" (1970. g.). Bet pēdējos gadu desmitos īpaša uzmanība pievērsta, ja tā var teikt, "klasiskajai baltu valodai" - senprūšu valodai: vispirms tika sagatavoti un izdoti "Prūšu valodas pieminekļi" (I daļa 1986. g., II daļa - 1981. g.), bet pēc tam "Prūšu valodas etimoloģijas vārdnīca" (I sējums, 1988. g.). Nav aizmirsta arī populārzinātniskā literatūra - 1958. gadā nāk klajā "Pasaules valodas", bet 1979. gadā - šis brošūras pārstrādāts variants "Pasaules tautu valodas".

Profesora V. Mažūļa daudzveidīgā zinātniskā darbība guvusi arī attiecīgu novērtējumu un atzinību - 1976. gadā viņu ievēlēja par Lietuvas Zinātņu akadēmijas īsteno locekli - akadēmiķi un Māinčas zinātņu un literatūras akadēmijas korespondētājlocekli, bet 1983. gadā - arī par Milānas valodnieku biedrības korespondētājlocekli. Tam visam 1991. gadā pievienojies

Latvijas Universitātes Goda doktora nosaukums par devumu baltistikas attīstībā un par darbību ar latviešu valodniekiem.

Zigms Zinkevičs

Pabeidzis 1950. gadā Viļņas universitāti, Z. Zinkevičs uzsāk darbu toreizējā Vēstures un filoloģijas fakultātē. 1955. gadā viņš iegūst filoloģijas zinātņu kandidāta grādu un jau nākamajā gadā kļūst par šīs fakultātes dekāna vietnieku. Lai gan šos pienākumus nākas veikt veselus 12 gadus, taču Z. Zinkevičs ar viņam tik raksturīgo neatlaidību pratis apvienot šo administratīvo amatu ar intensīvu pedagoģisko un zinātnisko darbu. Šajā laikā viņš publicē monogrāfiju "Lietuviešu valodas noteikto īpaš. as vārdu vēstures aprīses" (1957. g.), sastāda K. Būgas "Rakstu izlasī" trijos sējumos, kam pievienots vēl sējums ar rādītājiem (1958. g. - 1962. g.), 1966. gadā publicē kapitālu darbu "Lietuviešu dialektoloģija", par kuru nākamajā gadā iegūst filoloģijas zinātņu doktora grādu. 1969. gadā Z. Zinkevičam piešķir profesora zinātnisko nosaukumu, un 1973. gadā viņš (atkal uz daudziem gadiem!) kļūst par Lietuviešu valodas katedras vadītāju. Profesors Z. Zinkevičs izvirza uzdevumu katedras locekļiem - sagatavot studentiem mācību grāmatas un mācību līdzekļus, pats aktīvi iekļaudamies šajā darbī. Jau agrāk izdotajām mācību grāmatām "Lietuviešu valodas izloksnes" (1968. g.) un "Ievads valodniecībā" (1969. g., 2. izdevums 1980. g.) septiņos nāmajos gados profesors Z. Zinkevičs pievieno septiņas grāmatas: "No lietuviešu vēsturiskās akcentoloģijas" (1975. g.), "Lietuviešu antroponimika" (1977. g.), "Lietuviešu valodas dialektoloģija" (1978. g.), "Kazimiers Būga" (1979. g.), "Lietuviešu valodas vēsturiskā gramatika" (I daļa 1980., II daļa 1981. g.), "Valodnieks K. Būga" (1981. g.).

Kā liecina jau minēto grāmatu nosaukumi, profesora Z. Zinkeviča zinātniskās intereses galvenokārt saistītas ar dialektoloģiju un lietuviešu valodas vēsturi. Daudzveidīgo pētījumu rezultāti ļāva profesoram Z. Zinkevičam kopā ar profesoru A. Girdeni izveidot jaunu lietuviešu valodas izloksņu klasifikāciju.

Bet pēc tam profesors Z. Zinkevičs kērās pie vēl viena kapitāla darba - "Lietuviešu valodas vēstures" piecos sējumos. Par to, ka profesora Z. Zinkeviča ieceres vienmēr ir balstītas uz

reāliem panātiem, liecina šī apjomīgā darba četri sējumi, kas viens pēc otra nonākuši interesentu rokās: "Lietuviešu valodas izcelsmē" (1984. g.), "Līdz pirmajiem rakstiem" (1987. g.), "Seno rakstuvaloda" (1988. g.), "Lietuviešu valoda XVIII - XIX gs." (1990. g.).

Un līdzās tam visam profesors Z. Zinkevičs bieži raksta par lietuviešu valodas kultūras jautājumiem. Viņš arī rediģējis izdevumu "Padomī valodas praksē" (1976. g., 2. izdevums 1985. g.).

Par savu aktīvo zinātnisko darbību profesors Z. Zinkevičs saņēmis arī pelnītu atzinību - viņš ir Zviedrijas karaliskās Humānāro zinātņu akadēmijas loceklis (no 1982. g.), Lietuvas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis (no 1989. g.) un no 1991. gada - Latvijas Universitātes Goda doktors par nozīmīgu devumu baltistikā un par sadarbību ar latviešu valodniekiem.

Anastasija Stikāne

RADEGASTS PAROLEKS

Prāgas Kārļa universitātes Filozofijas fakultātes Pusistikas katedras profesors Radegasts Paroleks (dzim. 1920. g. 1. XII) ir ievērojams čehu literatūrzinātnieks, slāvisks un baltists, latviešu un lietuviešu literatūras tulkoņājs un popularizētājs Čehoslovākijā. 60. gados, patstāvīgi apguvis latviešu valodu, R. Paroleks tulko čehu valodā latviešu literatūras darbus, galvenokārt dzeju. Jau 1965. gadā parādās Raiņa dzejola "Kā gausa nakts" tulkojums. Tam seko Raiņa dzejoļu un aforismu krājums "Daleké ozvěny" ("Tālas noskaņas", 1982), K. Skalbes pasaku izlase "Jak jsem pike ka kralovne severu" ("Kā es braucu Ziemeļmei'las lūkoties", 1983), A. Pumpura eposs "Láčplěsis" - "Sokboj nad proposti" ("Divkauja virs bezdibena", 1987), latviešu dzejnieču mīlas dzejas izlase "Nádherné stromu lásky" ("Mīlestības krāsnie koki", 1983, kopā ar V. Jastrěžbu).

Baltijas tautu literatūrzinātnē nozīmīgs ir komparatīvā sintēzē veidots pētījums "Sronávací dějiny baltických literatur" 1982, latviski "Baltijas literatūras salīdzinoša apcere" 1982. Apcerējumā vērtēta latviešu, lietuviešu un īgaupu literatūra no 16. gs. līdz mūsdienu 70. gadiem, iezīmējot māksliniecisko virzienu un nacionālo literatūru specifiku. Viscaur analīze sniegta uz vēsturisko un sociālo apstākļu fona.

R. Paroleks uzrakstījis arī daudzus priekšvārdus čehu valodā izdotajiem latviešu un lietuviešu darbu tulkojumiem.

Latvijas Universitātes 72. gadskārtā prof. R. Parolekam par lielu ieguldījumu latviešu literatūras izpētē un popularizēšanā tika piešķirts LU Goda doktora nosaukums.

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievadvārdi		3
I. Druviete	Variantības atspoguļojums 17. un 18. gadsimta normu avotos	4
V. Skujina	Par dažiem substantīvu variantiem	10
A. Kalnača	Vienkāršc un salikto laika formu konkurence latviešu valodā	16
Dz. Paegle	Daži gramatiskās tipoloģijas jautājumi	22
Dz. Paegle	Paralēlismu vērtējums radioraizīdījumos	28
Л. И. Игнатъера	Неизменяемые иноязычные названия национально-этнических групп и их языков в русском и латышском языках: сравнительно-сопоставительный аспект	32
L i t e r a t ū r a s a p s k a t s		
P. Vanags, G. Subavičius	Ieskats lietuviešu valodnieciskajā literatūrā (1989 - 1991)	42
N o t i k u m u a p s k a t s		
Dz. Paegle	Kārlis Dziuleja -- latviešu valodas mācībgrāmatu autors	50
L. Leikuma	Skolotāju skolotāja Valerija Seile -- simtgadniece	57
L. Leikuma	Baltistu "ražas svētki"	65
S. Kļaviņa, I. Kalniņa	Pasaules latviešu zinātnieku kongresā	68
J. Kušķis, A. Stikāne	Filologu biedrības darbība 1991. gadā	72
S. Kļaviņa	Mūsdienu latviešu valodas vārdu kraujuma datu bāze	76
J a u n i L U G o d a d o k t o r i		
L. Leikuma	Velta Rūke-Draviņa	78
R. Bērtulis	Lietuviešu valodnieki - Latvijas Universitātes Goda doktori	80
A. Stikāne	Padegasts Paroleks	83

Table of Contents

Preface	3
I. Druviete Reflection of variability in norm sources of XVII and XVIII century	4
V. Skujipa Some varieties of substantives	10
A. Kalnača Competition of simple and perfect tense forms in Latvian	16
Dz. Paegle Some questions of grammatical typology	22
Dz. Paegle Assessment of parallelisms in radio programmes	28
L. I. Ignatyeva Immutable foreign names of national-ethnic groups and their languages in Russian and Latvian: comparative aspect	32

Review of Literature

P. Vanags, G. Subavicius	
Review of Lithuanian linguistic literature (1989-1991)	42

Review of Events

Dz. Paegle Kārlis Džilļeja, author of Latvian textbooks	50
L. Leikuma Centenary of Valeria Seila, "teachers' teacher" ..	57
L. Leikuma "Yield" of the Baltists	65
S. Klavīpa, I. Kalniņa	
At the World Congress of Latvian Scholars	68
J. Kušķis, A. Stikāne	
Activities of Philologist Society in 1991	72
S. Klavīpa Data base of Modern Latvian vocabulary	76

New Honorary Doctors of Latvia University

L. Leikuma Velta Rūke-Dravīpa	70
R. Bērtulis Lithuanian linguists - honorary doctors of Latvia University	80
A. Stikāne Rādegast Parolek	80

BALTU FILOLOĢIJA

III

Redaktore B. Štekele

Korektore I. Teleženko

Tehniskā redaktore S. Zarīņa

Parakstīts iesp. 01.03.93. Reģ.apl.Nr.2-0266. Papīra formāts
60x84/16. Papīra Nr.3. 5,8 fiz.iespiedl. 5,3 uzsk.iespiedl.
4,0 uzsk.izdevn.l. Metiens 250 eks. Pasūt.Nr. 60 Maksā 10.00

Latvijas Universitāte
LV-1098 Rīga, Raiņa bulv. 19
Iespriests LU rotaprintā
LV-1050 Rīga, Kalēju ielā 43